

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA CUNOAȘTEREA HOTARULUI DINTRE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ DE LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR ȘI PÎNĂ LA UNIRE

de C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI și ION DRAGOMIRESCU

O afirmație a cronicarului Grigore Ureche cu privire la hotarul dintre Moldova și Țara Romînească a făcut pe mulți dintre istoricii noștri să susțină că acest hotar, înainte de Ștefan cel Mare, se întindea în Moldova pînă la riul Trotuș și orașele unde se lua vamă, Bîrladul și Bacăul.

Într-adevăr, Grigore Ureche se exprimă destul de lămurit în cronica lui cînd arată că în „văleato 6990, martie 10, au luat Ștefan-Vodă citatea Crăciuna cu tot ținutul ce se cheamă ținutul Putnii și l-au lipit de Moldova și au pus pîrcălabii săi, pre Vilcea și pre Ivan“.¹

Inspirîndu-se din acest pasaj al cronicii lui Ureche, B. P. Hașdeu a putut să susțină că, înainte de 1475, Țara Romînească stăpînea toată latura occidentală pînă la Bacău²; Xenopol, inspirat din aceeași sursă, arată, la rîndul său, că Mircea cel Bătrîn stăpînea și Moldova sudică, „anume ținutul Putnei (Vrancea) cu cetatea Crăciuna și portul Chilieii și numai cît mai tîrziu, după cucerirea Chilieii și a ținutului Putnei de la munteni, dobîndește Moldova întinderea ei cunoscută pînă la pîriul Milcovului“³.

N. Iorga, mai prudent decît istoricii menționați, arată că chiar înainte de 1482 „Moldova stăpînea de fapt, dacă nu de drept, tot teritoriul pînă la Milcov și Putna, și așa-zisa anexare a ținutului în 1482, arătată mai întîi de Ureche, a fost numai confirmarea în drept, recunoscută și de Muntenia, a acestei stări de fapt“⁴. Un început de clarificare a problemei nu se produce decît după publicarea importantei colecții de documente dinaintea și din timpul domniei lui Ștefan cel Mare⁵. Acum pot fi cunoscute așezări în cuprinsul ținutului Putna cu privilegiile din timpurile celor dintîi domni. Sate aflătoare pe apa Putnei, cum sînt Bătineștii și

¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București. E.S.P.L.A., 1955, p. 106.

² B. P. Hașdeu, *Istoria critică a romînilor*, București, 1875, p. 56.

³ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. 3, vol. III, București, 1925—1930 p. 92. În legătură cu aceeași problemă menționăm un studiu al lui Ioan Băcilă, în care se arată că Moldova se întindea înainte de Ștefan cel Mare pînă la riul Trotuș. I. Băcilă, *Intinderea Moldovei*, în „Bul. Soc. de geografie“, 1916—1918, p. 312.

⁴ N. Iorga, în „Revista istorică“, 1924, nr. 10, p. 187.

⁵ M. Costăchescu, *Documente Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931. Pe baza analizei unor documente, editorul ajunge la concluzia că Alexandru cel Bun stăpînea Moldova pînă la Milcov.

Călimăneștii, apar în documente cu privilegii de la Alexandru cel Bun¹. Tot de la acest domn avem documentul din 26 august 1424, prin care sînt întărite „3 sate la Putna“, al lui Purcel, al lui Stanciul și al Marinii; documentul face trimiterea la ținut și nu la apă, așa că o confuzie cu apa Putnei din Bucovina este exclusă².

Alte așezări pe care le vom menționa mai jos și care apar în documente înainte de 1482, adică înainte de presupusa dată a încorporării ținutului Putna la Moldova, vin să lămurească și mai mult această problemă. Astfel, într-un document din 20 aprilie 1481, Ștefan cel Mare întărește „boierului Zberii“ satele Jidești, Zbieresti și Jijești pe dealul Putnei și Piticii pe Sireșel, cu privilegii pe care fostul proprietar, boierul Rotompan, le avusese de la Alexandru cel Bun³.

I. Bogdan localizează aceste sate în Bucovina și în județul Neamț⁴. Totuși, două din satele acestea pot fi identificate pe riul Putna în ținutul cu același nume: Igeștii fac parte din comuna Bătinești (regiunea Galați), iar Zbierestii, sat dispărut astăzi, exista tot pe malul Putnei, probabil în apropierea Igeștilor: un document de la Duca voievod din 1680 îl menționează în ținutul Putnei⁵.

În ceea ce privește satul Pitici pe Sireșel, el se află între apa Putnei și Siret, pe un braț mai mic al acestuia din urmă, care purta numele de Sireșel. Într-un document din 1691, Dediul biv-vel-spătar face schimb de moșii cu Ilie clucerul, dînd parte din Pitici și Pungăcești pentru a treia parte din satul Goidășești, toate din ținutul Putnei⁶.

Familia care stăpînise satele menționate în documentul din 1481 era o familie străveche care se înrudea cu Dragoș Viteazul⁷. Unul dintre membrii acestei familii, Stanislav Rotompan, este însărcinat cu conducerea soliei din Moldova care participă la conciliul din Constanța din 1415⁸. Dovadă că această familie a stăpînit satul Pitici și alte sate care se aflau pe malurile Putnei și ale Siretului o constituie și faptul că, pînă în secolul al XVIII-lea, unul dintre drumurile importante în această regiune s-a numit drumul lui Rotompan⁹, care pornea din Focșani, trecea prin Făurei și se îndrepta spre satul Pitici, azi dispărut.

¹ Documente privind istoria Romîniei, veac XIV-XV, A. Moldova, vol. I, doc. 53. Satul Călimănești, astăzi dispărut, este menționat și în harta rusă din 1835 și 1853 (vezi Constantin C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul sec. XIX*, București, Edit. științifică, 1957, p. 260 și 289).

² *Doc. pr. ist. Rom.*, veac XIV-XV A. Moldova, vol. I, doc. 57.

³ *Ibidem*, veacul XV, vol. II, doc. 31.

⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913 p. 254.

⁵ 1680, martie 23. Duca voievod întărește lui Lazăr căminarul, ginerele Moimăscului, mai multe proprietăți în ținutul Putnei la Brătulești, în Focșani la Petrești și la Zbierăști (colecția personală).

⁶ *Ab. St. Buc.*—Mănăstirea Răchitoasa, ms. 572, p. 52.

⁷ M. Costăchescu, *Documente Moldovenesti de la Bogdan voievod*, București 1940, p. 93.

⁸ I. Karadja, *Delegația din Țara noastră care participă la conciliul de la Constanța*, „An. Acad. Rom.”, seria III, t. VII, București, 1927.

⁹ În multe acte de proprietate, drumul lui Rotompan apare ca punct de limită în hotărnicia locurilor din această regiune; astfel, în 1721, Dumitru Moimăscul din Mircești vinde lui Ilie Catargiu un pămînt de 22 de pași, care pămînt este în hotarul Tătuleștilor, din apa Sireșelului pînă în drumul lui Rotompan (colecția personală).

Aceste sate străvechi — Zbierestți, Pitici și Igești — stăpînite de Rotompan în puterea unui privilegiu încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, se găseau deci în ținutul Putnei; sub raportul vechimei graniței dintre cele două țări, avem încă o dovadă că hotarul Moldovei se întindea pînă la Milcov cu mult înainte de Ștefan cel Mare.

Tot pe apa Putnei apare și satul Romînești, întărit printr-un uric din 1507 de către Bogdan voievod urmașilor lui Vîlcu¹. Satul, azi dispărut, făcea parte din moșia Fițiinghești, așezată pe apa Putnei în apropiere de Odobești.

În privilegiul comercial confirmat Lembergului la 3 iulie 1460 de Ștefan cel Mare, se vorbește de Tîrgul Putnei ca de unul din punctele de vamă la hotarul Țării Romînești. Tîrgul Putnei, căruia i se mai spunea Tîrgoveți sau Tîrgoveni, era așezat tot pe apa Putnei în hotarul de astăzi al satului Purcelești. Faptul acesta îl aflăm dintr-un document de la jumătatea secolului al XIX-lea, în care se arată că un comis, Soare Zalaru, face schimb cu mănăstirea Secul și Neamț, care aveau pămînturi în ținutul Putnei, în Ocolul Gîrlelor, „în hotarul Tîrgoveți ce-i zic și Purcelești“².

Între satele așezate pe apa Putnei găsim și Cătina; în 1472 Ștefan cel Mare întărește comisului Ilie Huru, Huruieștii pe Polocina și Cătina asupra Putnii³. Acest din urmă sat, dispărut astăzi, a devenit mai tîrziu Stoiestți, așezat în apropierea satului Bizighești, cu care adesea se confundă.

În cuprinderea vechiului ținut Putna mai găsim și alte sate sau locuri menționate de documentele care ies din cancelariile domnești înainte de 1481, cum ar fi siliștea Lumireni, așezată pe Milcov, deci chiar pe linia hotarului dintre cele două țări⁴.

O altă dovadă a stăpînirii Moldovei în aceste părți ale ținutului Putna înainte de Ștefan cel Mare o constituie și documentul din 1440, prin care se dă mănăstirii Bistrița un „pustiu“ pe Șușița la fîntina lui Spravin, „ca să se întemeieze un sat mănăstirei mai sus scrise“⁵.

Vrancea este de asemenea moldovenească încă înainte de Ștefan cel Mare; prin uricul din 1443, voievodul Moldovei întărește lui Vlașin Crețescul, „la Vrancea Seliștea lui Delea, Albiia, la Nadila“⁶. Tot de la domnie este și documentul din 8 august anul 1445, „prin care se dăruiește lui pan Oană Ureachi sate pe Putna, anume unde a fost Stan Hărțagan, unde a fost casa lui Radul și a lui Andriaș mai sus și la rediul lui Andriaș Căliman“⁷. O dovadă a legăturii care exista între localitățile indicate în documentul din 1445 și regiunea Vrancei o constituie și faptul că el a fost găsit în 1827 la Iordache Ciornei, răzăș din

¹ *Doc. pr. ist. Rom.*, veacul XVII, A. Moldova, vol. I, doc. 57.

² Biblioteca Acad. R.P.R., ms. LXIX, doc. 168 (4 octombrie 1851).

³ *Doc. pr. ist. Rom.*, veac. XIV—XV, A. Moldova, vol. I. doc. 459.

⁴ *Ibidem*, doc. 142.

⁵ *Ibidem*, doc. 205.

⁶ *Ibidem*, doc. 233.

⁷ *Ibidem*, doc. 249.

Vrancea, care după spița de neam se considera descendent din familia lui Oană Ureche¹.

Am menționat mai sus câteva din satele aflătoare în documente, și anume acelea care se găsesc în apropierea sau pe linia de hotar a țării, în cuprinsul vechiului ținut Putna, despre care cronica spune că a fost alipit la Moldova după anul 1481. Faptul că aceste sate, despre care vorbesc documentele moldovenești, apar în cuprinsul ținutului Putnei înainte de data amintită, scoate în evidență eroarea făcută de cronica lui Grigore Ureche și de toți istoricii, care au luat de bună afirmația cronicarului.

Hotarul dintre Moldova și Țara Românească a rămas neclintit de-a lungul vremurilor pe toată întinderea lui adică și la est de ținutul Putnei, în ținutul Tecuciului și al Covurluiului. În această parte a hotarului găsim de asemenea așezări străvechi, care sînt menționate în vechile documente. Astfel, sate ca Blajarii, Mereștii, Lieștii, Gîrleștii, Tălăbeștii și Tomceștii sînt așezate pe albia Birladului², cum se constată într-un document din 1448 prin care Petru voievod întărește panului Cernat ploscar și fratelui său mai multe proprietăți³. Sintem deci în fața unor dovezi sigure că și în această parte a Moldovei sudice hotarul a fost de la început așezat pe linia Siretului și că nu poate fi vorba de o stăpînire munteană în această parte a Moldovei în primele timpuri ale expansiunii muntene, așa cum s-a afirmat de unii istorici⁴.

În afară de dovezile arătate, care se sprijină pe mărturiile istorice și care ne indică o stabilitate a hotarului dintre Moldova și Țara Românească de la întemeierea Principatelor și pînă la Unire, alte elemente, care se referă la circulația unor cuvinte și a unor obiceiuri, constituie izvoare prețioase pentru lămurirea acestei probleme.

Ne referim în primul rînd la denumirea de „răzăș“ în Moldova și „moșnean“ în Țara Românească, cuvinte care, deși definesc categorii sociale identice, rămîn mereu la limita indicată de linia hotarului pe care nu-l depășesc, chiar aici în zona de margine, unde, după cum am văzut, contactul dintre locuitorii din ambele părți îmbracă forme atît de obișnuite.

Este adevărat însă că documentele moldovenești vorbesc de moșnenii unor sate care fac parte din cuprinsul Moldovei; este cazul locuitorilor din Moldova care au proprietăți în Muntenia. Aceștia vor intra în categoria socială a devălmașilor moșneni din țara vecină. Astfel, zece familii din Nănești, ținutul Putnei, vînd în 1704 lui Radul Dudescul, marele căpitan de margine al Țării Românești, „tot cotul cît iaste de înconjoară apa Sirețelului, care loc iaste în Țara Muntenească la Rîm-

¹ C. Constantinescu-Mircești și H. Stahl, *Documente Vrăncene*, București, 1929, p. 158.

² Se știe că pe albia Birladului s-au abătut mai tîrziu apele Siretului.

³ *Doc. pr. ist. Rom.*, veacul XIV—XV, A. Moldova, vol. I, doc. 273. Aceste sate vor apărea mai tîrziu în documente, ca fiind loc de sate pe albia Siretului, după ce acesta își va îndruma apele pe albia Birladului.

⁴ C. C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia*, în „Revista istorică“, t. X, 1940, p. 130. Colonizările muntene în sudul Moldovei în veacul XIV—XV.

niceni". Vînzătorii își spun în acest act de vînzare : „noi moșnenii din Nănești, din Țara Moldovei“¹.

Într-o hotarnică pe care Zbiera clucerul și Gheorghe Șendre o fac în Gîrlești, Moldova, sat așezat pe linia hotarului, se vorbește despre „toți răzeșii și moșnenii satului“², înțelegîndu-se prin moșneni pe locuitorii care aveau proprietăți în Țara Romînească.

Trebuie să arătăm totuși că, dacă problema referitoare la ținutul Putnei este definitiv lămurită în ansamblul ei, cînd este vorba despre delimitarea graniței dintre Moldova și Țara Romînească se mai stăruie într-o eroare care n-a fost semnalată de nimeni pînă astăzi. Astfel, mulți dintre istoricii noștri sînt de acord în a arăta că hotarul dintre cele două țări, în partea sudică, era alcătuit din Milcov, iar de la gura acestuia și pînă la Siret de Putna³.

Putna n-a format niciodată, în nici o parte a cursului ei, hotarul dintre Moldova și Țara Romînească ; încă de la întemeierea Principatelor și pînă în secolul al XVI-lea, Siretul a format granița sudică a Moldovei, începînd de la vărsarea Milcovului în el și pînă la vărsarea lui în Dunăre. După bifurcarea Siretului în apropiere de satul Ciușlea de astăzi, rămî-nînd pe vechiul lui curs un volum de apă mai mic decît pe brațul care a urmat cursul apei Bîrladului, acest braț a luat numele de Sirețel, care, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea sa în Siret, a format granița dintre cele două țări. După dispariția acestui braț, care s-a produs pe la începutul secolului al XIX-lea, granița a mers pe albia secată a Sirețelului, care era mai spre apus decît Putna de astăzi.

Hotarul în această parte a Moldovei nu putea să fie format de riul Putna nici înainte de secolul al XVII-lea, pentru simplul motiv că acest riu nu-și avea pînă atunci cursul pe actuala albie. Milcovul, Rîmna, Rîmnicul și Buzăul se vărsau în Siret, și acest fapt ne este confirmat în primul rînd de Miron Costin în *Cronica Polonă*, cînd scrie că „Milcovul Mare, Rîbna, Rîbnic, Buzău, aceste toate rîuri izvorăsc din munții ungurești și se varsă în Siretul nostru ; riul Putna, scrie cronicarul, de asemenea izvorăște din munți și „se varsă în Siret mai sus de Focșani“ ; aceasta „dă numele său ținutului“⁴.

Observăm că Miron Costin, care nu putea să fie decît bine informat, ca unul care cunoștea acest ținut, ne precizează că Putna se vărsa în acel timp în Siret la nord de Focșani, adică pe vechea ei albie, care se numește Putna Seacă.

Mai tîrziu, în 1688, cînd Miron Costin, care era staroste de Putna, face o hotarnică pentru alegerea părților de moșie ce le avea mănăstirea Sf. Ioan în satul Bodești, așezat la sud de Focșani, cronicarul avea să

¹ Biblioteca Acad. R.P.R., CXIV, 76 (1704).

² Arh. St. Buc., ms. 628, f. 69, 70.

³ Dăm mai jos cîteva din lucrările în care Putna figurează ca apă de hotar între cele două Principate: P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 226; C.C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia*; C a i a n, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906 p. 39; General R. R o s e t t i, *Granițele Moldovei pe timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 6.

⁴ M i r o n C o s t i n, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 216—217.

constate schimbarea cursului apei Putnei, arătînd că „Sirețelul se face acum împreună cu apa Putnei“¹. Deducem din acest citat că în timpul cînd Miron Costin scrisese *Cronica Polonă*, adică înainte anulului 1677, Putna mai curgea pe vechea ei albie, vărsîndu-se în Siret la nord de Focșani, între satele Doaga și Străjescu². Devierea ei pe noua albie, care avea gura de vărsare în Siret la sud de Focșani, s-a produs după această dată, și situația ne este confirmată și de faptul că în documentele vremii apa Putnei nu apare niciodată înainte de 1670 pe cursul ei sudic de astăzi.

Tot Miron Costin în cronică citată, cînd vorbește despre Siret și Milcov, spune că Siretul „ne desparte de Muntenia mai jos de Focșani“, iar „Milcovul, de la cuvîntul slav Mialkocsi, micime, este un rîu și mai mic, și acesta curge din munții ungurești pînă la Siret și aici ne desparte de țările Munteniei, dar îndată urmează însuși Siretul ca graniță“³.

Modificarea cursului apelor Siretului și ale Sirețelului în zona hotarului dintre cele două Principate

Putem stabili mai multe faze în evoluția cursului Siretului în regiunea de graniță de la sudul Moldovei. Prima fază, care se prelungește pînă la începutul secolului al XVII-lea, ar fi cea indicată mai sus, cînd Siretul forma hotarul dintre cele două Principate, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea lui în Dunăre.

În a doua fază, volumul de apă curgătoare pe vechea albie, care forma granița dintre satele Mîndrești și Corbul, se deplasează pe brațul de la răsărit, care la rîndul său trece treptat pe albia Bîrladului, în locul Siretului vechi rămînînd un braț mai mic care va primi numele de Sirețel.

În faza a treia, volumul de apă al brațului numit Sirețel, care se desfăcea din Siretul vechi în dreptul satului Ciușlea de astăzi, trece treptat, pînă la dispariție, pe brațul principal, după ce în ultima fază își îndrumase apele scăzute pe albia Putnei. La începutul secolului al XIX-lea, Sirețelul mai rămăsese o amintire în partea lui sudică, iar la nord, între Putna și Pădurea Neagră, vechea lui albie a rămas pînă în zilele noastre formată dintr-un șir de bălți care sînt alimentate de izvoarele de la Baba Saghina. Din cauza acestor transformări ale cursului Siretului de-a lungul vremurilor, au avut loc numeroase încurcături, provocate de faptul că vechiul Siret își luase numele de Sirețel, iar pe albia Bîrladului curgea acum Siretul. Moșiile care figurau delimitate de Bîrlad în vechile acte acum se aflau pe Siret, iar altele care-și aveau hotarnicele pe Siretul „bătrîn“ se găseau așezate pe Sirețel.

Un proces născut în urma acestor devieri ale Siretului este cel dintre mănăstirea Neamțului și vornicul Costache Conachi. Mănăstirea cerea

¹ Hotarnică pentru alegerea părților de moșie a mănăstirii Sf. Ioan, anul 1688 (colecția personală).

² P. P. P a n a i t e s c u, în prefața la volumul *Miron Costin, Opere*, datează apariția *Cronicii Polone* în 1677.

³ M i r o n C o s t i n, *op. cit.*, p. 215—216.

ca la stabilirea hotarelor moșiilor Golășei-Crîngeni și altele, să se țină seama de numirea din acel moment a apelor, dar judecata Divanului din martie 1824 constată că numitele moșii ale vornicului Costache Conachi „trebuie să-și aibă întruparea din matca Siretului vechi, numit Sărițelul, ce este hotar al țării muntenești, pînă în matca Bîrladului, pe care acum curge apa Siretului“¹.

Sirețelul. Dimitrie Cantemir nu cunoștea originea Sirețelului atunci cînd afirma că Putna unită cu Milcovul ia numele de Sirețel. În harta Moldovei întocmită de eruditul cărturar se poate observa, după confluența Putnei cu a Milcovului, o apă neînsemnată care nu poartă nici o numire, avînd izvorul într-o zonă apropiată Siretului, iar gura de vărsare în Putna. După direcția pe care o urmează această apă și locul unde se varsă în Putna, deducem că ar putea fi Sirețelul, despre care autorul hărții are idei confuze. Eroarea făcută de Cantemir, care nu știa că Sirețelul este un braț al Siretului deosebit de Putna, este preluată de cercetătorii de mai târziu, care susțin — ca și Cantemir — că Putna ia numele de Sirețel de la vărsarea Milcovului într-însa.

Sirețelul curgea pe albia Siretului vechi și a luat numele acestuia în momentul cînd volumul principal de apă s-a deplasat pe brațul de la răsărit. Pentru lămurirea unei confuzii care stăruie de la Dimitrie Cantemir pînă astăzi, vom arăta în cele ce urmează cursul care l-a avut această apă, satele pe lîngă care a trecut și documentele vechi care o menționează.

Unele din satele pe lîngă care trecea Sirețelul sînt astăzi dispărute sau și-au schimbat vechiul nume. Astfel, avem satul Bîrlădenii, care la începutul secolului al XVIII-lea ia numele satului Rădulești cu care de fapt se învecina². Satul Bîrlădeni apare pe Sirețel într-un document din anii 1640—1650, prin care Iorga vel-postelnic cumpără un vad de moară în apa Sirețelului la Bîrlădeni³; într-un document din 1650, domnia întărește Zamfirei și Alexandrei Creața, printre alte proprietăți „o jumătate de sat din Bîrlădeni în ținutul Putnei și un vad de moară Beschia într-apa Sirețelului“⁴.

După ce ieșea din Pădurea Neagră și cuprindea Răduleștii și Bîrlădenii ca într-un ostrov în apele lui, Sirețelul se îndrepta spre satele Jorăști—Bodești, unde primea ca afluent apa Putnei, bineînțeles după ce aceasta a început să se verse în Siret, la sud de Focșani. În hotarnica citată, făcută de Miron Costin, în satul Bodești (azi dispărut), care se învecina cu Jorăștii, cunoscutul cronicar, care era în acest timp staroste de Putna, ne arată că „hotarul acestui sat (Bodești) este pe apa Sirețelului“ și că „din balta Sirețelului se începe și Sirețelul cu cele trei scursuri ale sale“⁵. Din dreptul satului Jorăști, după ce trecea pe la Podul Sirețelului, denumire ce a rămas pînă astăzi, Sirețelul se îndrepta

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamțului, XXVII/55 (10 iulie 1826).

² Biblioteca Acad. R.P.R., CXX/34.

³ Colecția personală.

⁴ Iulian Marinescu, *Doc. ref. la familia Neculce*, în „Bul. Com. Ist.“, 1925, p. 16.

⁵ Hotarnica satului Bodești făcută de Miron Costin (colecție personală).

spre Mîndrești, trecea apoi pe moșia satului Lămotești, așa cum ne arată un document din 1720¹, și primea ca afluent Milcovul, puțin mai jos de Răstoaca. Urmîndu-și cursul în aceeași direcție, Sirețelul primea ca afluent Rîmna și apoi atingea satul Rîmniceni. Această poziție a Sirețelului ne este confirmată de mai multe documente².

La Rîmniceni, Sirețelul primea ca afluent Rîmnicul-Sărat, apoi, probabil pe cursul actual al acestei ape, se îndrepta spre satul Belciug³, de unde curgea apoi spre Bulboaca sau Bulboci (Măicăneștii de astăzi), și la urmă trecea spre satul Gîrlești⁴, astăzi Gîrleasca, formînd mereu de la Mîndrești granița dintre Moldova și Țara Romînească. De la Gîrlești, Sirețelul se îndrepta spre sud, lăsînd la stînga lui Crîngenii, apoi se vărsa în Siret în dreptul satului Corbul. O carte de judecată din 1827 ne arată că „locul ce trebuia să cuprindă Hulubeștii și Ciofreștii în lat este din hotarul Tomceștilor pînă drept locul unde se îndrumează hotarul muntenesc, adică acolo unde cade Sirețelul în apa Siretului, unde este satul Corbul din Țara Muntenescă și Crîngenii sau Golășeii din Țara Moldovei”⁵.

Cursul Sirețelului, așa cum l-am redat mai sus, ne este confirmat de harta stolnicului Cantacuzino, de documentele vechi și de mărturiile oamenilor bătrîni din satele care sînt așezate în vecinătatea albiei Siretului. Harta stolnicului C. Cantacuzino reproduce cursul Siretului, avînd ca afluent Sirețelul. În Sirețel se varsă Rîmnicu-Sărat, Rîmna și Milcovul, acesta din urmă vărsîndu-se prin două brațe: Milcovul Mare, avînd confluența la Lămotești, și Milcovul Mic, care trece prin Focșani, formează hotarul țării spre Moldova și are confluente la Mîndrești⁶; deci stolnicul Cantacuzino n-a greșit cînd a indicat cursul Sirețelului mai spre apus, avînd curs deosebit de al Putnei de astăzi, sau atunci cînd trece ca afluenți ai Sirețelului, Milcovul, Rîmna și Rîmnicu-Sărat.

Sirețelul apă de hotar între Moldova și Țara Romînească. Cu prilejul indicării drumului pe care l-a urmat Sirețelul de la formare și pînă la vărsarea lui în Siret, am citat cîteva documente în care se menționează că această apă forma hotarul dintre cele două țări; teoria că apa Putnei a format hotarul dintre cele două Principate, începînd de la vărsarea Milcovului într-însa și pînă la vărsarea ei în Siret, nu poate fi confirmată pentru motivele pe care le-am arătat. Pe de altă parte, Putna nu poate fi confundată cu Sirețelul, deoarece n-a curs pe la Rîmniceni, Belciug, Gîrleasa și n-a ajuns niciodată cu gura de vărsare pînă la satul Corbul, unde am văzut că era confluența Siretului cu a Sirețelului.

Există un singur act oficial cunoscut care se referă la hotarul dintre cele două Principate, un fel de tratat încheiat la Focșani între delegații

¹ Biblioteca Acad. R.P.R., CCCXXXVI/11.

² *Ibidem*, ms. LXX/18 (21 aprilie 1704); *ibidem*, CXXV/19.

³ Arh. St. Buc., Mănăstirea Sf. Ioan Focșani/VII (6 mai 1711)

⁴ *Ibidem*, ms. 628, f. 69—70 (3 iulie 1704).

⁵ *Ibidem*, Mănăstirea Neamț, XXVII, 55.

⁶ C. C. G i u r e s c u, *Harta stolnicului C. Cantacuzino*, București, 1943, p. 9.

ambelor țări în 1706. „Hotarul țării — se spune în acest act — pe unde au fost de veac, pe acolo trebuie să stea..., iar Sirețelul de l-au mutat cineva din matca lui, trebuie să-l dea iar pe unde au fost, iar de este vreo gîlceavă pentru mori, să se tocmească ca să nu mai fie gîlceavă, nici despre o parte, nici despre alta“¹.

Ne dăm seama din citirea acestei dispoziții că nu este vorba despre o neînțelegere asupra hotarului dintre cele două țări așa cum era așezat din vechime, ci despre unele lucruri mărunte, încălcări de drepturi și conflicte individuale, determinate de lăcomia unor proprietari de mori care abăteau apa, producînd pagube locuitorilor de pe țărmul vecin.

Menționăm această stabilitate a hotarului dintre Moldova și Țara Romînească ca pe un fenomen rar întîlnit de-a lungul veacurilor și în plină epocă feudală, care se caracterizează prin mobilitatea frontierelor între state.

Unul dintre cele mai vechi documente în care găsim Sirețelul menționat ca hotar între cele două țări este din 1639 de la Vasile vv.², iar altul de la același domnitor din 1648³. În secolele XVII—XVIII găsim mereu aceeași specificare despre Sirețel. Astfel, într-un document din 3 iulie 1704, unde este vorba de o hotarnică a satului Gîrlești, se spune: „Iară în lung este hotarul din capul hotarului de sus, de unde se împreună cu hotarul Mirăieștilor la Puțul Baciului, pînă peste Siret de lovește în Sirețel, de se împreună cu hotarul muntenesc“⁴.

Rolul de apă care formează granița dintre cele două țări apare și mai lămurit într-un document din anul 1755, în care citim: „Căci locul acela este în marginea Țării Muntenești, unde desparte Sărețelul hotarul amîndoror țărilor, și după numele oamenilor străini, ce au descălecat acolo, s-a poreclit acel capăt de moșie“⁵.

Aceeași mențiune o găsim într-un document din 1734: „Și acest bătrîn merge din apa Dimaciului pînă peste Siretul cel mare în Bîrlovița și are parte și Dumbrăvița peste Dimaci, carele merge pînă în Sirețel, la hotarul muntenesc“⁶.

În secolul al XIX-lea, alte documente ne confirmă că apa Sirețelului forma hotarul între cele două Principate. Într-o mărturie a lui Andronache Donici se arată că moșia Crîngeni trebuie să-și aibă intruparea din matca Siretului vechi, numit acum Sirețelul, ce este hotar al Țării Muntenești⁷.

Într-o carte de judecată din 1827 se spune cu privire la același hotar: „Aceste două scrisori mai dau încă o dovadă că locul ce trebuie să cuprindă Hulubeștii și Ciofreștii în lat este din hotarul Tomceștilor, pînă

¹ N. I o r g a, în *Buletinul Soc. de geografie*, an. 1899, p. 189.

² Arh. St. Buc., ms. 524 (9 aprilie 1639).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, ms. 628, f. 690.

⁵ *Ibidem*, ms. 524, Mănăstirea Adam, doc. 90, rezumat 22.

⁶ *Ibidem*, ms. 524 (26 octombrie 1734).

⁷ *Ibidem*, Mănăstirea Neamț, XXVII/55 (10 iulie 1826).

drept locul unde se îndrumează hotarul muntenesc, adică acolo unde cade Sirețelul în apa Siretului, unde este satul Corbul din Țara Muntenescă și Crîngenii sau Golășenii din Țara Moldovei“¹.

În secolul al XIX-lea, prin continuarea deplasării Siretului spre răsărit, curentul de apă care alimenta Sirețelul prin brațul Baba Saghina din Pădurea Neagră își micșorează debitul și, din cauza aceasta, se produc unele transformări serioase în cursurile afluenților Sirețelului. Apa Sirețelului, cu debitul scăzut, părăsește vechiul curs care forma și granița între cele două țări, apele lui fiind îndrumate pe patul Putnei, care dintr-o variantă devine acum albia ce primește apele Sirețelul pînă la totala lui dispariție.

Foștii lui afluenți, Rîmna și Rîmnicul, în căutarea noului făgaș, provoacă unele stricăciuni. Începînd de la confluența cu Putna și pînă la vărsarea în Siret, Sirețelul nu mai poate fi decît o amintire în prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar oamenii îi restabilesc cursul cu ajutorul mărturiilor celor bătrîni. Pe locul unde a curs el se întind acum pășunile satelor învecinate sau mlaștinile alimentate de apa Rîmnei în căutarea unei noi alpii. Un document din 1835 arată că „hotarul țării, numit Sirețel, pe multe locuri nu se cunoaște pentru că s-au mîlit de apa Rîmnii, precum mărturisesc bătrînij răzeși, și de aceea nu se cunoaște, fiind acum loc de hrană, cîmp, încît pe multe locuri urmează și pricini între stăpînitorii din partea Valahiei cu cei din partea aceasta, pentru împresurări ce fac la acel capăt unii altora, din vreme în vreme, pe unde nu se cunoaște Sirețelul“².

Bineînțeles că după dispariția Sirețelului, hotarul a rămas tot pe linia pe care o stabilise cursul acestei ape, cu singura deosebire că s-a transformat dintr-un hotar natural într-unul convențional, așa cum îl găsim în momentul Unirii Principatelor. Chiar după înfăptuirea unirii, hotărnicile care se fac moșiilor din această regiune continuă să menționeze Sirețelul ca fost hotar despărțitor între cele două țări. Într-o hotarnică din 1864 a moșiei Crîngeni se spune că acea moșie „se mărginește prin vîlceaua numită Sărățelu ce a fost hotar Țării Moldovii și n-au existat nici există vreo contestație din partea cuiva“³.

Într-o altă hotarnică din 1884 a moșiei Vlăduleasa, vecină cu moșiile Lacurile și Gologanul, toate acestea așezate în spațiul în care apa Putnei figura pînă acum în mod greșit ca apă de hotar, inginerul care face măsurătorile arată că „în ceea ce privește vecinătatea dinspre Dumbrăvița (Moldova) mi s-a spus de oamenii din localitate că hotarul între această moșie și moșiile Vlăduleasa, Lacurile, Gologanul și alte moșii din districtul R.-Sărat ar fi vechea linie de demarcație între ambele principate Moldova și Valahia, urmînd cotiturile unei văgăuni numită Sirețelul, care văgăună, destul de bine pronunțată despre Gologanu și alte moșii, nu se mai cunoaște despre Vlăduleasa și Lacurile :

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamț, XXVII/59.

² *Ibidem*, ms. 524, f. 108-112.

³ *Ibidem*, Dosare mănăstirești, Mănăstirea Rîmnice, an. 1864, nr. 11.

astfel că în această parte de loc, hotarul urmează pe capetele arăturilor fără nici un semn bine precizat“¹.

Urmărind dezvoltarea hotarului dintre Moldova și Țara Romînească în lumina noilor documente cunoscute, am încercat să lămurim unele confuzii legate de această problemă, venind cu precizările pe care le-am găsit necesare pentru înțelegerea felului în care au evoluat apele Siretului în bazinul lui inferior. Pe baza documentelor citate am fost în măsură să arătăm că apa Putnei n-a format niciodată și nici într-un loc pe cursul ei hotarul dintre cele două Principate.

De la întemeierea Principatelor și pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, hotarul a fost format în această parte sudică de apa Siretului începînd de la vărsarea Milcovului într-însul; după trecerea debitului principal de ape pe brațul de la răsărit, hotarul a rămas de la satul Mîndrești pînă la Corbul tot pe vechea albie a Siretului vechi, care, rămînînd cu un volum mai mic de ape, a luat numele de Sirețel.

În ultima fază, apele Sirețelului, trecînd și ele treptat pe brațul de la răsărit, pe albia secată a rămas granița liniară, care mergea pe urmele graniței naturale și care a indicat hotarul dintre cele două țări de la începutul secolului al XIX-lea și pînă la Unirea Principatelor².

N-a fost vorba deci de o graniță fixată printr-o situație dictată de autoritatea celui mai puternic, ci de un proces lent de infiltrare a căruia expansiune s-a oprit la obstacolul principal creat de cursul Siretului. Cînd Siretul vechi s-a deplasat, lăsînd în urma lui varianta mai redusă a Sirețelului, și cînd acesta din urmă a secat pe la începutul secolului al XIX-lea, statul nu mai îngăduia o deplasare a granițelor după cursul apelor evolute spre răsărit.

Localități istorice pe granița dintre Moldova și Muntenia: cetatea Crăciuna și tîrgul Soci

Cetatea Crăciuna. Încercările care s-au făcut pînă acum de a localiza Cetatea Crăciuna au dat loc la numeroase confuzii și contradicții. Dimitrie Onciul atribuie construirea probabilă a acestei cetăți cavalerilor teutoni, care din Țara Birsei se întinseseră și ocupaseră o parte însemnată din Moldova între Carpați și Siret, construind acolo Cetatea Neamțului și, probabil, Crăciunea în Munții Vrancei³. Iorga susține o

¹ Arh. St. Buc., Dosare mănăstirești, Mănăstirea Rîmnic, an. 1864, nr. 16.

² În comentariile pe care le face cu prilejul cercetării hărții rusești din 1835, C. C. Giurescu arată că în harta indicată hotarul dintre Muntenia și Moldova, „începînd dinspre est, de la Dunăre, e format de Siret, de la vărsarea lui pînă la nord-est de satul Blehani. De aici începe o linie convențională care merge în direcție generală spre nord-vest-vest, cu multe sinuozități însă“. Este de la sine înțeles că această linie convențională cu multe sinuozități nu este alta decît vechea albie a Sirețelului, dispărut la data cînd s-a întocmit harta (C. C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul sec. XIX*, București, 1957, p. 52—53).

³ Dimitrie Onciul, *Opere complete*, vol. I, București, 1946, p. 125.

teorie asemănătoare când vorbește de cetatea Milcovului distrusă de tătari, dar refăcută pe înălțimile de lângă Odobești, la Crăciuna¹. Același istoric localizează această cetate pe Milcov la vărsarea lui în Siret², iar altă dată deasupra riulețului Putna³. Cît privește pe cercetătorii de astăzi care s-au ocupat cu studiul epocii lui Ștefan cel Mare, ei recunosc, fără nici o rezervă, că această cetate n-a putut fi identificată⁴.

Este greu să determinăm sursa care a contribuit la localizarea acestei cetăți pe valea Milcovului deasupra Odobeștilor sau aproape de mănăstirea Mera. Cronicile contemporane pomenesc de cucerirea cetății în 1482, fără a adăuga vreun amănunt care să poată servi la determinarea locului unde este așezată cetatea. Singură cronică moldo-germană reproduce știrea în forma aceasta: „În luna martie în ziua 10, într-o duminică, a cucerit Ștefan vv. un castel la granița dinspre Turcia cu numele Ketzo [Crăciuna] și a așezat în el doi pîrcălabi cu numele Vilcea și Ivan“⁵. Deși mențiunea „la granița dinspre Turcia“ pe care o găsim în cronică este destul de vagă, probabil că ea nu s-ar fi putut face pentru o cetate care era mai apropiată de hotarul statului feudal al Ungariei decît de cel al Imperiului otoman, cum ar fi fost cazul Crăciunei, dacă am admite localizarea ei deasupra Odobeștilor.

Miron Costin, fost staroste al ținutului Putna, în care calitate a făcut mai multe hotărnicii, când vorbește în *Cronica polonă* despre cetățile ce se află „aicea în țară la noi“, arată că „la altele multe [cetăți] cărora stau năruiturile, de-abia semnele se cunosc, cum este mai sus de Galați, ce-i dzic Gherghina, și pre Milcov mai sus de Focșani, de care pomeneste Urechia vornicul că o chema Crăciuna“⁶.

Deci este vorba de ruinele pe care Miron Costin le cunoștea pe Milcov mai sus de Focșani și nu deasupra Odobeștilor, cum va arăta mai târziu fiul său Neculai Costin. Această afirmație făcută de Miron Costin prezintă interesul său deosebit, deoarece cunoaștem în adevăr aceste ruine, care mai pot fi văzute și astăzi pe Milcov mai sus de orașul Focșani, aproape de satul Cirligele, ruine care n-au trezit pînă acum curiozitatea meritată din partea cercurilor noastre științifice. Marele cronicar localiza cetatea, despre care pomeneste înaintașul său Grigore Ureche, în locul unde întîmplător știe că există aceste ruine, făcînd deducții personale, fără a se putea baza pe informații sigure sau pe o tradiție locală.

Neculai Costin reproduce știrea despre așezarea cetății Crăciuna așa cum este înregistrată de Miron Costin, adică pe Milcov, mai sus de Focșani⁷. Totuși, ultima dată când vorbește despre luarea cetății de

¹ N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. III, București, 1937, p. 210, și *Stud. și doc.*, vol. I, p. XIX.

² N. Iorga, *Ist. armatei românești*, vol. I, 1910, p. 137.

³ *Idem*, *Ist. lui Ștefan cel Mare, povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 214.

⁴ G. Focșăneanu și I. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în „Studii cu privire la Ștefan cel Mare“, București, 1956, p. 125.

⁵ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P.P. Panaitescu, 1959, p. 35.

⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 266.

⁷ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei, de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. Ioan St. Petre, București, 1942, p. 136 și 262.

către Ștefan cel Mare, el arată în aceeași cronică că era așezată în gura Milcovului, deasupra Odobeștilor ¹.

Dimitrie Cantemir, care probabil că nu avusese prilejul să cunoască regiunea în care se afla mănăstirea ctitorită de tatăl său, vorbește despre ruinele unei cetăți străvechi care se găsește la poalele munților Vrancei, arătând „că nu se mai poate afla nici o mărturie, nici despre vremea când a fost zidită, nici despre cel care a înălțat-o” ².

După cum vedem, cei care vorbesc despre presupusele ruine ale cetății Crăciuna le localizează pe Milcov deasupra orașului Focșani sau pe aceeași apă lângă Odobești, sau, în sfârșit, lângă mănăstirea Mera. Noi credem că în realitate este vorba despre aceleași ruine despre care vorbește Miron Costin, așezate de fapt pe apa Mierei, la confluența acesteia cu Milcovul, în apropierea satului Cîrligele, și numai prin confuzia care s-a făcut între această apă Miera și Satul Mera, unde este așezată mănăstirea cu același nume, zidită de Constantin Cantemir, au fost localizate la Mera și apoi deasupra Odobeștilor ruinele de care vorbim ³.

Credem că nu este imposibil ca ruinele așezate în confluența Mierei cu a Milcovului să ascundă urmele unei așezări medievale, cum ar fi acelea ale episcopatului Milcoviei, care a jucat un rol însemnat înainte de întemeierea Principatelor, dar nu vedem rațiunea pentru care un domn din Țara Romînească ar fi așezat în această parte a hotarului țării o cetate de apărare.

Teoria formulată de Onciul și reluată de canonicii C. Auner ⁴ și Ion Ferent ⁵, prin care se susține că cetatea Crăciuna a fost refăcută peste vechiul episcopat al cumanilor, reconstituit la rîndul său peste o așezare teutonică, nu prezintă suficiente dovezi pentru a putea să reziste, după cum nici explicația dată numelui cetății Crăciuna, care ar fi o prefacere a numirii „Kreutzburg” ⁶, nu ni se pare acceptabilă. Din cîte cunoaștem, la cetățile constituite de cavalerii teutoni de o parte și de alta a Carpaților în ținuturile noastre se ținea seama de o tehnică specială care era avantajată de înălțimile dominante, motiv pentru care aceștia evitau fortificațiile la cîmp deschis. Înălțimea de deasupra Odobeștilor despre care vorbește M. Costin și căreia i se spune de către localnici „la Cetățuie” se putea preta la fortificații pe o ridicătură do-

¹ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit. p. 264.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. tineretului, 1961, p. 52.

³ Despre această apă a Mierei vorbesc și documentele din trecut (Arh. St. Buc., ms. 173, p. 470). Apa Mierei există pînă astăzi și, probabil atunci cînd a fost vorba de ruinele de pe Miera, s-a crezut, așa cum am arătat, că este vorba de mănăstirea Mira sau Mera, care se află așezată tot pe Milcov la 14 km depărtare de aceste ruine. Probabil că la aceleași ruine de pe apa Mierei se referă și mărturia unui călător care vorbește în 1766 despre rămășițele unei reședințe episcopale și ale catedralei din Milcov, în apropiere de Odobești, fără a preciza unde se află aceste ruine. *Ungarisches Magazin*, J. C., p. 99, citat de C. Auner, *Episcopatul Milcoviei*, în „Revista catolică”, 1912, p. 544.

⁴ C. Auner, *op. cit.*

⁵ Ion Ferent, *Episcopatul cumanilor*, Blaj, 1931, p. 145—146.

⁶ Dimitrie Onciul, *op. cit.*, p. 295.

minantă în stil teutonic, dar nu putea fi înconjurată cu apă, așa cum știm că era cetatea ridicată de Radu cel Frumos¹.

Ar mai pleda împotriva localizării cetății Crăciuna deasupra Odobeștilor și argumentele de ordin strategic: nici o luptă nu s-a dat între munteni și moldoveni în preajma acestui oraș, într-o regiune muntoasă unde singurul drum accesibil care duce în ținutul închis al Vrancei este pe cursul apei Milcovului. Observăm că aproape toate luptele dintre cele două țări s-au dat în cîmpia din bazinul inferior al Siretului, și anume pe teritoriul județelor învecinate R.-Sărat și Brăila; prima incursiune a lui Ștefan cel Mare a avut ca scop distrugerea Brăilei, unul dintre cele mai însemnate centre comerciale ale Țării Românești. Nu mult timp după aceasta are loc lupta de la Soci, localitate care era așezată la sud de Focșani, pe cursul inferior al Siretului. La 8 noiembrie 1473, cînd domnul Moldovei hotărăște să-l înlocuiască pe Radu cu Laiotă, lupta se dă tot în această regiune, la Cursul Apei², localitate așezată după unii pe malul Rîmnicului, după alții pe malul Milcovului³.

Ștefan cel Mare avea avantajul de a putea trece Siretul pe la Ionășești sau chiar mai jos, pe la Văcărești și Pitici adică acolo unde albia acestei ape străbătea numai ținutul moldovenesc; el putea să ajungă nestingherit la malul Milcovului, care pînă la vărsarea lui în Siret forma hotarul dintre cele două țări, și de acolo să desfășoare atacul împotriva oștilor muntenesti. Dovadă că regiunea de care vorbim oferea elemente strategice în avantajul moldovenilor o constituie și faptul că urmașii lui Ștefan cel Mare au dezlănțuit atacurile lor asupra muntenilor tot în această parte a hotarului muntenesc. Bogdan-Vodă intră în Țara Românească la locul ce se cheamă Retezații „și au șezut cu oaste la ceia parte de Rîmnic 10 zile, de au prădat — spune cronicarul — și au ars de la Milcov pînă la Rîmnic și în jos, pe amîndouă părțile pînă la Sireturi“⁴. Mai tîrziu, în 1574, lupta dintre Ion-Vodă Viteazul și domnul muntean se dă tot în această parte, la vadul „ce se zice Rîmna, lîngă satul Jiliște“.

Niciodată regiunea de la nordul Odobeștilor n-a servit de teatru unor lupte, oricît de neînsemnate ar fi fost ele. Era natural deci ca Radu cel Frumos să fi ridicat cetatea acolo unde au avut loc luptele cunoscute și pe unde domnii Moldovei au călăuzit de atîtea ori oștile spre Țara Românească; ea trebuia să fie folosită de munteni pentru a preîntîmpina repetarea atacului moldovenesc care dusesese la distrugerea temporară a celui mai activ centru comercial de pe malul Dunării. Toate aceste fapte ne fac să considerăm îndoielnice afirmațiile celor care

¹ Incepînd de la Odobești în susul Milcovului, găsim mai multe locuri care sînt numite de locuitori „La Cetățuie“. O carte de hotărnicie făcută în Vîrțișcoi, la vilele banului Iordache Balș, arată că „al doilea piatră am pus la colțul de la vale spre apă, aproape de gîrla morii, a treia piatră la colțul de sub cetățuie“ (Arh. St. Buc., ms. 464, p. 31).

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 90.

³ N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. IV, București, 1937, p. 170.

⁴ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 128.

localizează cetatea Crăciuna deasupra Odobeștilor și să căutăm alte mărturii care ar putea să contribuie la identificarea acestei cetăți.

Din scrisoarea lui Ștefan cel Mare către regele Poloniei din 13 iulie 1471, aflăm că Radu cel Frumos a ridicat o cetate la graniță pe malul Siretului, iar Ștefan a construit și el una în partea opusă, abătînd Siretul ca să curgă pe la cetatea moldovenească¹. Este clar că cetatea lui Radu, de la care Ștefan a abătut apele Siretului, nu putea fi decît cetatea Crăciuna, ale cărei șanțuri de apărare erau alimentate de către apele Siretului și nu ale Milcovului. Dar în același timp, ținînd seama de faptele expuse în această scrisoare, a cărei autenticitate nu poate fi pusă la îndoială, deoarece și cronica lui Dlugosz amintește despre ea, constatăm că și Ștefan cel Mare își ridicase, încă din 1471, o cetate pe malul moldovenesc al Siretului în fața cetății lui Radu cel Frumos; ni se pare că acestui fapt nu i s-a dat atenția cuvenită și din cauza aceasta s-au produs unele confuzii în interpretarea faptului referitor la cetatea Crăciuna.

Istoricul I. Bogdan, referindu-se la cetatea despre care vorbește Ștefan cel Mare în această scrisoare, arată că trebuie să fi fost prin apropierea localității Vadu Roșca, lângă Siret și Putna Veche; s-ar putea, spune el, să fie Crăciuna, care după unii era lângă Odobești, după alții la Mera, localitate în munți, departe de Siret și fără importanță strategică². Alții cercetători care au căutat să lămurească aceeași problemă a cetății zidită de Ștefan cel Mare în fața cetății lui Radu cel Frumos au făcut presupuneri cu totul hazardate, arătînd că cetatea Nouă din Ținutul Romanului, care era așezată în partea de jos a Moldovei și în dreptul ținutului Putna, ar fi fost cetatea despre care vorbește domnul Moldovei în scrisoarea adresată regelui Cazimir, deoarece ar fi singura întăritură din partea sud-vestică a Moldovei³.

Toate aceste presupuneri n-au fost în măsură să convingă cercurile științifice de valabilitatea lor și atît problema localizării cetății Crăciuna, cît și cea a cetății ridicată de Ștefan cel Mare în fața cetății lui Radu cel Frumos au rămas nelămurite pînă astăzi. Credem totuși că faptele considerate în altă lumină și sprijinite de noile mărturii care ne stau la îndemînă ar putea să ne ducă la un început de clarificare a acestei probleme.

Era firesc, după cîte știm, ca toate cetățile construite în diferite epoci să poarte numele localităților învecinate sau ale apei lângă care erau construite; nu cunoaștem o abatere de la această regulă. Cînd ne vorbește despre cetatea Crăciuna, N. Iorga spune că Radul cel Frumos construi o cetate pe care o numi după satul din apropiere al Crăciunei⁴. Dar unde se află satul sau moșia Crăciuna, fiind știut că locuitorii din Odobești n-au cunoscut niciodată această denumire, după cum nu o cunosc nici pînă astăzi? Numele feminizat al substantivului

¹ Ion Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p.314.

² *Ibidem*.

³ C. Andreescu, *Cetatea Nouă în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Cercetări istorice“ an. I, p. 168—169.

⁴ N. Iorga, *Ist. Rom.*, pentru înv. sec. ed. 10, p. 143.

Crăciun, care amintește de sărbătoarea creștină, nu apare niciodată în toponimia noastră, așa că întâlnirea unei localități sau a unei moșii cu acest nume, ar putea să ne lumineze unul din punctele istoriei noastre rămas obscur pînă astăzi.

Într-adevăr, documentele din secolul trecut ne vorbesc despre o moșie cu acest nume. În 1815 mitropolitul Moldovei dă carte de bles-tem asupra megieșilor moșiilor Vadul Roșcâi în ținutul Tecuciului și Crăciuna în ținutul Covurluiului pentru ca locuitorii să mărturisească în privința hotarelor¹. În anul următor, Scarlat Calimah vv. înștiințează pe banul Ioan Iamandi să cerceteze hotarele moșiilor Brăiești-Crăciuna din ținutul Covurluiului și Dimăceni ale mănăstirii Adam, fiind încoronate de megieși². Despre aceeași moșie există ordinul banului Ioan Iamandi către razeșii din Dimăceni și Crăciune³ și mărturia lui Ghene Ivan și a altora, din 1817⁴. În 1825 pîrcălăbia de Galați înștiințează logofetia cea mare de pricina dintre Iftodie, egumenul mănăstirii Adam, cu Gheorghe Isgon pentru împresurarea moșiei Crăciuna de către moșia Idesti⁵.

După reforma agrară din timpul domniei lui Cuza, sînt luate din moșia Crăciuna 1354 ha pentru improprietărirea locuitorilor care vor forma comunele Vasile Alecsandri și Independența⁶; pe cuprinsul ei este menționat și *piriul Crăciuna*, fapt care prezintă o semnificație deosebită, deoarece de la acesta și-a luat numele, probabil, și moșia.

O hotarnică din 1889 ne arată că moșia Crăciuna, atît cît mai rămăsese în urma improprietărilor făcute, aparținea statului și cuprindea 670 ha, din care 170 loc nearabil, format din balta Siretului⁷; deducem că moșia, înainte de reforma agrară a lui Cuza, se întindea pe imensa suprafață de 2 000 ha. După aceeași hotarnică, suprafața de 670 ha avea următoarele vecinătăți: la nord moșia Măxineni a statului, iar la sud delimitarea Însurășailor din cătunul Vasile Alecsandri și apa Siretului; la est moșia Isgonul, iar la vest Măxinenii statului și delimitarea Însurășailor din comuna Independența. Pe cuprinsul acestei moșii exista și locul confluenței Siretului cu al Sirețelului, loc care în trecut reprezenta unul din punctele cele mai mobile în cadrul evoluției acestor ape. Într-adevăr, numeroase documente ne arată că Sirețelul se vărsa în Siret în dreptul satului Corbul, care, după delimitările arătate, se afla în dreptul moșiei Crăciuna. Cu timpul însă, acest braț al Siretului, trăgîndu-se spre răsărit, a dat loc la mari prefaceri⁸, iar evoluția lui n-a încetat decît atunci cînd apele Siretului vechi, evoluînd și ele spre răsărit, n-au mai putut ali-

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Adam, pachet IV, doc. 81.

² *Ibidem*, doc. 81.

³ *Ibidem*, doc. 122.

⁴ *Ibidem*, doc. 123.

⁵ *Ibidem*, p. IV, doc. 135.

⁶ Arh. St. București, Min. Agr., arhivele reformei agrare din 1864, mapa 644.

⁷ *Ibidem*, Mănăstirea Adam, dos. 21/1889.

⁸ Satul Blehani, așezat pe malul Siretului, a trebuit să fie mutat din cauza acestor prefaceri.

menta apele acestui braț. Cunoașterea acestui fapt ne dă puțința să înțelegem lucrarea de abatere a apelor despre care vorbește Ștefan cel Mare în scrisoarea adresată regelui Poloniei care era posibilă în acest punct.

Prin localizarea cetății Crăciuna pe malul Milcovului, deasupra Odobeștilor trebuie să admitem implicit că această cetate se găsea pe teritoriul Moldovei, așa cum este așezată înălțimea de lângă Odobești, căreia i se atribuia pînă acum rolul de a fi adăpostit pe culmile ei zidurile istoricei cetăți. Teoria și-a făcut loc fără a fi existat știrea aceasta menționată în vreo cronică și fără a se fi putut motiva vreodată în mod satisfăcător cum se ajunsese la această situație ciudată, pe care o creaseră muntenii stăpînind pe teritoriul Principatului vecin numai punctul pe care se afla cetatea. Dacă totuși, în eventualitatea localizării cetății Crăciuna deasupra Odobeștilor, faptul așezării ei pe malul stîng al Milcovului ar fi putut rămîne discutabil, acum, cînd avem elemente care ne indică așezarea cetății pe malul Siretului, acceptarea unui cap de pod pe care l-ar fi format o cetate muntenească în Moldova nu mai poate fi admisă. În primul rînd, apa Siretului, care crea o zonă de bălți și de mlaștini în această regiune, ar fi pus pe munteni în situații prea dificile ca să fi putut construi și apăra cetatea pe teritoriul Moldovei; apoi nu este de conceput ca Ștefan cel Mare, după atîtea incursiuni victorioase făcute în Țara Muntenească, să fi putut trece îngăduitor pînă în 1482 pe lângă o cetate înfiptă în inima hotarului moldovenesc.

Dacă în regiunea de graniță a Moldovei a existat moșia Crăciuna, cum putem explica totuși denumirea dată cetății de către Radu cel Frumos în cuprinderea hotarului Țării Romînești? Situația se explică prin același fenomen pe care l-am remarcat și cu alt prilej și pe care îl constatăm la cele mai multe din localitățile așezate deoparte și de alta a graniței dintre cele două Principate, localități care poartă numiri identice; așa cum am arătat, fiecare din satele Mîndrești, Hîngulești, Soci, Belciugul¹, Maluri², Olteni³, Costieni, Gîrlești, Măxineni etc. așezate pe linia hotarului, aveau omonimul corespunzător în Principatul vecin. Potrivit acestei reguli, era firesc ca satul Crăciuna, așezat într-un punct strategic din care muntenii își făcuseră cea mai importantă bază de apărare împotriva Moldovei, să aibă omonimul corespunzător și în celălalt Principat; și mai găsim iarăși firesc ca Ștefan cel Mare să fi numit cetatea construită în fața cetății lui Radu cel Frumos, despre care vorbește în

¹ C. Mironescu, *Hotarul dintre Moldova și Muntenia*, în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie”, 1910—1911, p. 87—122.

² I. Popescu, *Monografia satului Maluri*, jud. Rîmnicu-Sărat.

³ În fața localității Lungoci din Moldova, care a purtat pînă în secolul al XVI-lea numele de Olteni, se găsea în Muntenia moșia Oltenilor sau a Olteanului, așa cum este numită într-o hotarnică din 1698. În aceeași hotarnică se vorbește de Costienii din Muntenia, care aparțineau lui Costin vel-căpitan, de la care, probabil, își luase numele. (Arh. St. Buc., Mănăstirea Sf. Ioan, pachet 7, doc. 1). Despre localitatea Olteni din Moldova vezi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, vol. II, București, 1937, p. 397.

scrisoarea sa către regele Poloniei, cu același nume, deoarece era așezată în raza unui sat sau a unei moșii care se numea tot Crăciuna.

În cazul acesta, afirmația pe care o găsim în cronica lui Grigore Ureche că, după lupta de la Podul Înalt, lui Ștefan cel Mare i-au venit vești de la starostii de Crăciuna nu poate fi interpretată decît în lumina acestor fapte; domnul moldovean primise vestea în 1475 de la starostii cetății moldovenești Crăciuna. Interpretarea dată acestui pasaj din cronica lui Ureche de către unii din istoricii noștri¹, care arată că ocuparea Crăciunei de către Ștefan a fost reluarea unei cetăți moldovenești încăpută de foarte puțină vreme în mîini muntenene, căci în 1475 domnul Moldovei avea starostii lui la Crăciuna, nu poate fi confirmată de fapte. Nici o mărturie nu menționează pînă în 1482 trecerea acestei cetăți din mîna moldovenilor în cea a muntenilor; este sigur că, dacă faptul de o importanță atît de mare s-ar fi produs, el ar fi meritat aceeași mențiune pe care o face cronicarul în 1482, cînd Ștefan cel Mare cucerește cetatea. Presupunerea lui N. Iorga că cetatea ar fi fost luată de Țepeluș de la Ștefan în iarna anului 1482 și recucerită apoi de domnul moldovean nu poate rămîne în picioare². Scrisoarea din 1481 a lui Cazan, mare-vornic, care cheamă în grabă oamenii lui la cetatea Crăciuna ne dovedește că în timpul lui Țepeluș cetatea se afla în stăpînirea muntenilor, care lucrau la refacerea ei³. Faptul acesta este confirmat și de cele două scrisori adresate, una sibienilor și alta brașovenilor, de către Ștefan Bathory la 9 și la 18 martie 1481, în care se vorbește despre lucrările pe care Țepeluș le conducea în persoană, întărind un castel „*propre Moldaviam*”⁴.

Cetatea despre care se vorbește în aceste scrisori nu poate să fie decît Crăciuna, din Țara Romînească, fortificație așezată la hotarul dintre cele două țări. Cînd în 1482, în timpul luptelor dintre Țepeluș și Vlad Călugărul, Ștefan cel Mare cuprinse cetatea Crăciuna, aceasta trecu în mîinile moldovenilor și din momentul acesta ea nu mai fu niciodată folosită de munteni.

Localitatea istorică Soci. Localitatea istorică Soci prezintă unele situații asemănătoare cu ale cetății Crăciuna, atît prin discuțiile contradictorii care s-au dus în jurul localizării ei, cît și prin așezarea în același cadru limitat în care s-au desfășurat luptele dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos.

În ultimul timp, C. C. Giurescu, care făcuse parte din categoria cercetătorilor susținători ai părerii că Socii istorici s-ar afla în județul Bacău, vine cu o contribuție care stabilește în mod neîndoielnic locul unde se afla istorica localitate. Cercetînd harta statistică rusă din 1835, el găsește în județul R.-Sărat, lîngă hotarul cu Moldova, o

¹ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944 p. 225. N. Iorga afirmă că, încă de la anul 1473, Ștefan era stăpin în cetatea de la Milcov (*Ist. Armatei*, vol. I, 1910, p. 140).

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 172.

³ I. Bogdan, *Relațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 286, *Idem*, *Documente și regeste*, CCVII.

⁴ A. I. Lepădatu, *Vlad rodă Călugărul*, București, 1903, p. 28.

așezare cu numele de Soci și-și exprimă convingerea că aici a avut loc lupta de la 7 martie 1471¹.

Pentru importanța pe care o prezintă identificarea acestei localități și pentru faptul că în articolul menționat unele aspecte ale problemei se cer completate vom veni cu precizările necesare, aducând noi mărturii care vorbesc despre localitatea Soci.

Siretul, așa cum s-a arătat în cuprinsul acestei lucrări, forma hotarul dintre cele două țări, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea lui în Dunăre. Cursul lui trecea pe lîngă satele de astăzi Hingulești, Maluri și se îndrepta spre Corbul. Cum localitatea Soci apare lîngă primele două sate, deducem că se afla chiar pe malul Siretului, fapt care ar explica și evoluția economică a acestei așezări în epoca respectivă. După abaterea volumului principal de apă al Siretului pe albia Bîrladului, tîrgul Soci, rămînînd pe Sirețel, și-a pierdut importanța economică, devenind sat. În timpul acesta s-a dezvoltat tîrgul Piscul din Moldova, care din sat pe apa Bîrladului, cum este menționat în documentele de la începutul secolului al XVII-lea, devine tîrg pe apa Siretului, la sfîrșitul aceluiași secol, după intrarea acestei ape în albia Bîrladului.

O localitate Soci exista și în Moldova, așezată în fața celei din Muntenia, de care era despărțită prin apa Siretului, iar mai în urmă prin apa Sirețelului și a Putnei². Satul Soci din Moldova forma un singur trup cu satul Dimăceni, iar peste denumirea acestor sate s-a suprapus mai tîrziu aceea de Vadul lui Roșca, devenind în timpurile noastre Vadul Roșca.

Primul document cunoscut în care întîlnim Socii din ținutul Tecuciului este o carte de la Vasile Lupu către logofătul Racoviță Cehan și stolnicul Dumitrașcu, „ca să hotărască moșia Dimăceni și Soci și să aleagă niște părți ale Roșcâi vornicul”³. Despre aceeași localitate din Moldova ne vorbește un document din 1715, în care se arată că „locul Socilor este tocmai în marginea hotarului Țării Muntenesti și a Moldovei, unde desparte Sirețelul hotarul amîndoror țărilor”⁴.

Un document din 1760 ne explică în felul acesta denumirea dată satului Soci din Moldova, devenit mai tîrziu Vadul Roșcâi: „Fiind despre Țara Muntenească satul care se cheamă Socii lui Donie, cu numele Socilor din cea parte, prefăcînd oamenii cum este margine și de iastă parte pe hotarul Dimăceniilor, au început de la o vreme a se zice Soci și oamenilor ce trăia la acest capăt de hotar al Dimăceniilor”⁵.

Este clar că existau două localități Soci, una în Moldova și alta în Țara Romînească, și aceasta din urmă la începutul secolului al XVIII-lea era în stăpînirea lui Donie, pe care îl găsim mare căpitan

¹ C. C. Giurescu *Despre lupta de la Soci*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 423.

² Putna a apucat pe actuala albie la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, iar Sirețelul a dispărut la începutul secolului al XIX-lea.

³ Arh. St. Buc., pachet IV, doc. 90, 23 aprilie 1637.

⁴ *Ibidem*, doc. 26.

⁵ *Ibidem*, doc. 35, 13.

de margine în Țara Românească și despre care știm că era căsătorit cu sora cronicarului Neculce.

O ultimă dovadă care ne arată că localitatea Soci din Țara Românească, fostă tîrg pe vremea luptelor dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, a continuat să existe pînă la jumătatea secolului al XIX-lea o constituie și faptul că este menționată în 1835 într-o statistică pentru fixarea banilor capitației în satele din județul Rîmnicu-Sărat, unde apare cu 45 de familii impozabile și este trecută, în ordinea enumerării între satele Gologanul și Beslăgeni¹. Un amănunt de care trebuie să ținem seama este acela pe care îl conține cronica moldo-polonă cînd arată că lupta s-a dat „pe riul de la Soci“ în Țara Muntenescă². Să vedem care este semnificația acestei trimeri și dacă există o concordanță între cele afirmate de cronică și între felul așezării acestei localități. În articolul menționat anterior, C. C. Giurescu explică această concordanță prin existența unei ape care forma pe o lungime de 3 km hotarul dintre Țara Românească și Moldova; pe această apă, se arată în același articol, se află satul cu nume caracteristic Maluri, la vreo 4—5 km sud-sud-est de Soci. În realitate este vorba despre balta Leica, care se găsește și astăzi între satele Hingulești și Maluri. Situația era cu totul alta pe timpul lui Ștefan cel Mare, cînd Socii erau așezați pe malul Siretului, iar bălțile formate de el ocupau întinderi considerabile; această situație se menține și în secolul al XVIII-lea, cînd albia vechiului Siret, rămînînd cu un volum mai mic de apă, ia numele de Sirețel. Un document din 1760 va contribui la lămurirea acestui fapt, confirmînd situarea Socilor în vecinătatea apelor, în cadrul pe care noi l-am înfățișat mai sus. Este vorba în acest document despre un Ioniță șetrar și Șendrea jîtnicer, care înștiințează pe domn de cercetarea ce au făcut-o în pricina dintre Iorest Movilă cu banul Costandache și stolnicul Costache Conache. Cei doi boieri însărcinați cu cercetarea arată că au primit porunca domnului „să meargă la Dimăceni-Soci, ce se numește acum Vadul Roșca“, să cerceteze pricina unei girle ce au făcut-o Iorest Movilă pe moșia mănăstirii, „și noi am mers acolo (se arată numele însoțitorilor) și am intrat cu toții în luntre și am trecut la mal în cea parte și am văzut toată starea apei și girlelor acestora, în care baltă vine apa Putnei și Milcovul și Sărățelul și Rîmna și vine din Țara Românească și este lată ca de un ceas“³. Situația înfățișată de acest document ne apare destul de lămurită: Sirețelul și cu afluenții săi, intrînd într-o regiune în care panta era foarte puțin înclinată, formau un bazin imens, către care convergeau toți afluenții din această regiune. Avem un catastif din secolul al XVIII-lea al satelor „din baltă“, așa cum se numeau cele așezate pe dreapta Sirețelului, în fostul județ R.-Sărat, iar unele numiri, ca Girleștii (astăzi Girleasa), Belciugul etc., care se găseau în același județ de margine, ne mai pot da o idee despre întin-

¹ Analele parlamentare, 1831—1832, t. II, anexe, p. 475.

² P. P. P a n a i t e s c u, *Cronicile slavo-romîne*, p. 179.

³ Arh. St. Buc., Mănăstirea Adam, pachet IV, doc. 38.

derea de ape formată de cursul Siretului și al Sirețelului înainte de abaterea lor spre răsărit.

Așezarea Socilor pe malul Siretului și în vecinătatea acestor întinderi de apă îi va fi creat din punct de vedere strategic o situație specială, favorabilă moldovenilor care au cîștigat aici cunoscuta bătălie din 1471.

Prin identificarea localității istorice Soci în regiunea de graniță a Țării Romînești, și datele asupra bătăliei din 1471 vor putea fi apreciate și interpretate în altă lumină: nu este de conceput ca Ștefan cel Mare, care-și stabilise deja un mare prestigiu prin bătăliile cîștigate pînă atunci, să se fi lăsat surprins de o situație pe care el singur o determinase, lăsînd pe Radu cel Frumos să înainteze nestingherit pînă în inima Moldovei. Din moment ce lupta s-a dat pe pămîntul Țării Romînești, este de la sine înțeles că inițiativa a avut-o Ștefan cel Mare, căzînd în felul acesta ipoteza unei expediții de război, atribuită lui Radu cel Frumos de istoricii noștri contemporani.

Hotarul dintre cele două Principate în secolul al XIX-lea.

Reglementarea trecerii produselor dintr-un Principat într-altul nu constituia o problemă pînă la pacea de la Adrianopol. Principalele materii prime fiind considerate monopol turcesc și „deci poprite cu totul a ieși din țară“, produsele care mai puteau fi taxate la vamă nu făceau obiectul unor dispoziții speciale¹. După 1829, o dată cu reglementarea obligatorie a unor probleme vamale, se întărește și paza hotarului cu grăniceri ajutați de locuitorii din așa-numitele sate cordonașe.

O dispoziție din 1834 referitoare la paza graniței dinspre Austria și Moldova arată că potecile prin munți și alte „puncturi“ mai mici pe această graniță se vor da sub paza satelor celor mai apropiate de hotar. Spre a nu se aduce satelor prea multă „îngreunare“, se hotărăște ca niciodată să nu se „analoghisească“ mai mult decît un paznic la 20 de familii supuse la plata capitației. Datoriile paznicilor vor fi „de a nu lăsa să se strecoare cu viclenie, pe subț ascuns, oameni sau mărfuri din țară peste graniță sau de dincolo aici în țară“².

Organizarea și controlul pazei erau încredințate unui ofițer care avea în subordinea sa mai multe pichete³. Acestea erau așezate astfel „încît să se poată vedea unul cu altul“⁴. În august 1860 izbucnind o molimă printre vitele cornute din Moldova, se dau dispoziții severe ca să nu se admită trecerea acestora în Țara Romînească. În acest

¹ I. C. Filitti, *Primele convenții între Principatele Romîne*, în „Viața romînească“. 1908, p. 178.

² Analele parlamentare, tom IV, partea I, Țara rom., Jurnalul ședinței din 13 ianuarie 1834.

³ Reproducem o „listă de așezarea satelor cordonașe din jud. Slam Rîmnic, pentru ținerea pichetelor de pe granița Moldovei în distanța punctului Focșani“ (Arh. St. Buc. Ministerul de Război 237/1851).

Se poate cunoaște din această listă, numirea pichetului, numirea satului din care se recrutează locuitorii pentru pichetul respectiv, numărul familiilor aflate în sat și depărtarea în ceasuri a satului față de pichet (vezi tabelul de la p. 82).

⁴ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. 9/1860.

Numirea pichetului	Numirea satului	Nr. familiilor aflate în sat	Depărtarea satului de pichet în ceasuri
Bălțatu	Bonești	21	3
	Urecheștii de Sus	75	7
Vasile Pușleanu	Urecheștii de Sus	75	7
Grădina Sîrbului	Urecheștii de Sus	75	7
	Urecheștii de Gios	76	6
Spală Sapă	Budești	161	3
Constantin Munteanu	Budești	161	3
Tăbăcari	Budești	161	3
Biserica Jelăboiului	Cotești	223	2
Cojoaca	Cotești	223	2
Dimitrie Potop	Cotești	223	2
Panaiteșcu	Cotești	223	2
Valea	Cotești	223	2
Sft. Ion	Cotești	223	2
	Blidari	52	1
Cotul Bumbacului	Blidari	52	1
Ulița Popii Radului	Cîrligele	66	1
Mocroiu	Cîrligele	66	1
	Pînticești	58	1
Podul lui Asanache	Pînticești	58	1
Mărculescu	Slobozia Pînticești	80	1,15
Grădina Jelăboiului	Slobozia Pînticești	80	1,15
Lacul lui Asanache	Paraschiveni	43	0,45
Gura Cararii	Mîndrești	39	1
Bahnele	Lămotești	57	1
Aria lui Dinică	Lămotești	57	1
	Risipiți	150	0,45
Mîndrești	Risipiți	150	0,45
Plopii	Risipiți	150	0,45
Risipiți	Risipiți	150	0,45
Prundul Gologanului	Golești	133	0,45
Cîrciuma lui Călcii	Golești	133	0,45

scop se dublează numărul soldaților pentru paza pichetelor și, cu prilejul măsurilor care se iau, aflăm că pe Focșanii de Putna îl desparte de cel de Rîmnic „numai un șanț“¹.

După desființarea vămilor între Principate, grănicerii și ampoloiații vamali rămîn pentru controlarea articolelor prohibite și pentru verificarea pașapoartelor. Se pare că, formalitățile odată reduse, exigența grănicerilor crește față de articolele care mai sînt supuse regimului vamal. Astfel, la 23 martie 1860, rapoartele punctului de trecere Focșani arată că au fost prinși doi locuitori, Ștefan Ciobanu și Hristodor Ciobotaru, cu 31 de ocale de sare moldovenească pe care voiau s-o treacă în Muntenia; ei au fost supuși la plata taxei îndoite de 2,32 lei². La 10 aprilie același an, raportul arată că a fost prins un moldovean cu două ocale de sare de producție moldovenească, „voind a o importa“. S-a luat taxa dublă 1 leu și 24 de parale³.

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. nr. 9/1860, f. 79.

² *Ibidem*, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 26.

Desigur că nu lipsește nici menționarea unor abateri din partea celor care fac de strajă pe graniță ; un proces-verbal din 13 martie 1860 arată că unii grăniceri de rînd la pichete „s-au abătut cu necuviință în vămuală de furțișag”¹. În orașul Focșani, linia convențională a hotarului trecînd prin apropierea gospodăriilor se întîmpla de multe ori ca locuitorii să aibă nemulțumiri din partea soldaților. O adresă expedită de cancelaria acestui punct de trecere, trimisă autorităților superioare, arată faptele necuviincioase ale grănicerilor Budișteanu și Dinu Tăbăcaru din satele Budești și Cotești, care, fiind de rînd la „puncturile” cu nr. 47 și 42 din oraș, unindu-se cu Ion Vizitiu, „au furat o pătură, trei cămăși și o fustă”. Stabilindu-se vinovăția, se cere să fie supuși judecării criminale ostășești².

Rapoartele găsite în corespondența respectivă menționează și multe dezertări ale grănicerilor recrutați din satele cordonașe. La 7 aprilie 1860, comandantul punctului Focșani intervine la administrația R. Sărat pentru găsirea grănicerilor din satele Bonțești și Cotești care au fugit. Astfel de cazuri sînt des menționate și din frecvența lor se poate trage concluzia că locuitorii din aceste sate considerau destul de împovăraătoare obligațiile la care erau supuși. Un grănicer, Dumitru Ștefan Marin, a fugit de pe graniță, iar în urmă a fost dovedit complice la spargerea schitului Vărzărești. La eliberarea din închisoare este reîncorporat în rîndul grănicerilor, „ca să nu mai cugete și alții că aceasta le este scăparea”³. Deci se putea concepe în timpul acela că unii grăniceri ar fi fost în stare să recurgă la atare mijloace numai pentru a scăpa de serviciu. Găsim cazuri cînd unii grăniceri, nefiind schimbați duminica, cum se obișnuia, făceau de pază cîte două săptămîni în loc de una, cum era regula. Un raport adresat comandantului punctului Focșani arată că paznicii din punctul Piuia Mănăstirii sf. Ioan au fost două săptămîni de pază, fiindcă n-au fost schimbați de locuitorii din satul Urechești. Se cere curmarea pe viitor a unor astfel de neorînduiri⁴.

În afară de paza propriu-zisă a graniței⁵, locuitorii din satele cordonașe erau obligați și la alte contribuții, cum ar fi construirea pichetelor, aducerea lemnelor pentru încălzit, cumpărarea și întreținerea cailor necesari pentru patrularea între pichete etc.

Printr-o adresă din 9 iulie 1860, comandantul punctului de trecere Focșani intervine pe lîngă prefectul județului R. Sărat ca să oblige satele grănicerești să aducă furaje și remontul necesar și să-l predea aceluia punct. O însemnare din același an ne arată că, de la 1 septembrie 1860 pînă la 1 septembrie 1861, 2 288 de familii din satele grănicerești au contribuit cu 1 463 ocale de orz, 5 172 ocale de fîn și 804 lei,

¹ Arh. St. Buc. Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. nr. 9/1860, p. 16.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, dos. 193/1850, p. 23.

⁵ Dăm la p. 84 o listă de felul cum era rînduită paza la trei din pichetele punctului Nămoloasa în 1851 (Ministerul de Război, Cancelaria punctului Nămoloasa 282/1851).

toate acestea „trebuincioase pentru hrana a doi cai ai punctului Focșani și pentru remontul șeilor, potcovitul cailor și alte cheltuieli necesare“¹.

În acest timp, dispozițiile referitoare la controlul pasagerilor sînt destul de confuze. O adresă din iunie 1860 arată că biletele romînilor din cele două Principate nu se mai revizuiesc de nimeni². Totuși, numai la o lună după această dispoziție, organele grănicerești ale punctului de trecere Focșani arată prefectului de R. Sărat că diligențele ce vin din

Numele pichetului	Numele satului din care se recrutează	Numele cordonașilor
Salcia din Balta lui Călcii	Golești	<p>Rîndu 1 Toader sin Toader Druța Irimia zăt Stoian Croitoru</p> <p>Rîndu 2-lea Ion zăt Constantin Răileanu Dumitrache sin Constantin Răileanu</p> <p>Rîndu 3-lea Caloianu sin Toader Mocanu Dinu Ștefanoiu Rezerva Neagu Petre Gradișteanu</p>
Gurguieți	Slobozia-Cioraști	<p>Rîndu 1 Toader sin Radu catana Ion Albu</p> <p>Rîndu 2-lea Ion Iamandi Ion Mălureanu</p> <p>Rîndu 3-lea Stoica Dobromir Stan Toma Rezerva Petrea Malureanu</p>
Țarina Boțirlau	Slobozia-Cioraști	<p>Rîndu 1 Ion Stoian Ștefan Albu</p> <p>Rîndu 2-lea Ion Gogonatu Dobre Burban</p> <p>Rîndu 3-lea Ilie Aldea Bucur Ion Lazăr</p> <p>Rezerva 6 (rupt)</p>

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Razboi, Depart. ostașesc, dos. 9/1860, p. 63.

² *Ibidem*.

București pentru Moldova și pasagerii din Moldova pentru București „se angajează și trec frontiera fără nici o formă dictată de legile graniței, care pune pe punct în grea responsabilitate, mai virtos că aduce pagube statului de la taxa pașapoartelor“¹. Bineînțeles că această atitudine se explică prin opinia generală care-și făcuse loc în cele două Principate și care considera că hotarul se mai menține numai de formă, pentru a nu contraveni dispozițiilor prevăzute de convenție.

Problema hotarului dintre cele două Principate de la alegerea lui Cuza și pînă la desființare (1862)

Regimul vamal stabilit în 1847 continuă, cu neînsemnate modificări, și după îndoita alegere a lui Cuza, care, după cum știm, trebuia să guverneze pe baza convenției din 1858. Aceasta nu stabilea nici unirea, nici separația celor două țări, ci înființa un fel de regim hibrid pentru a cărui aplicare trebuia să se bazeze pe neputincioasa Comisie centrală de la Focșani². La dificultățile de ordin tehnic-administrativ se mai adăuga și opoziția boierimii, care, bănuind intențiile domnitorului, începuse să se organizeze în vederea unei lovituri decisive. Pe de altă parte trebuia mult tact și multă răbdare față de unii reprezentanți ai puterilor străine, care urmăreau îndeaproape întreaga mișcare de emancipare a țării, dîndu-și aere de mentori față de domnitor, mergînd pînă la amenințare atunci cînd li se părea că lucrurile intră pe un făgaș neconform cu stipulațiile prevăzute de convenție. Chiar entuziasmul frenetic manifestat de masele care îl simpatizau pe Cuza și care cereau tot mai stăruitor să se treacă la desăvîrșirea unirii devenea un element periculos care trebuia frînat pînă în momentul cînd poziția morală și materială a țării ar fi putut îngădui libertatea unor astfel de manifestări³.

Nici răspunsurile pe care le primește din partea unor puteri în urma demersurilor făcute nu erau prea încurajatoare pentru domnitor. Franța declara că proiectele pentru care Cuza cere sprijinul sînt primejdioase, greu de înfăptuit și pline de consecințe, iar Bulwer (Anglia) telegrafia consulului din Principate să comunice lui Cuza că orice încălcare a convenției avea să fie reprimată cu forța⁴.

În această atmosferă de suspiciuni și amenințări, în care se putea bizui și pe bunăvoința Rusiei — unele puteri îl bănuiau pe domnitor că ar fi avut chiar o înțelegere secretă cu această putere — Cuza con-

¹ Arh. St. Buc., Min. de Război, Depart. ostășesc, dos. 9/1860, p. 63.

² T. W. R i k e r, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1940, p. 231.

³ Este curios că înșiși oameni de mare răspundere manifestau aceeași nerăbdare în fața tacticii adoptate de Cuza, și chiar un ministru de talia lui Kogălniceanu putea să mărturisească că este pentru proclamarea unirii fără a mai aștepta acțiunea puterilor străine (R i k e r, *op. cit.*, p. 375).

Despre dificultățile întîmpinate de Cuza în acest timp, vezi și N. C o r i v a n, *Acțiunea diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri*, în „*Studii privind Unirea Principatelor*“, p. 404.

⁴ T. R i k e r, *op. cit.*, p. 307.

tinuă să facă demersurile necesare pentru a putea obține modificarea convenției.

În sfârșit, după câteva luni de negocieri între delegații marilor puteri, la 2 decembrie 1861 apare firmanul a cărui redactare fusese dezbătută în comun și care, în sfârșit, prin dispozițiile pe care le conținea, putu să liniștească spiritele în Principate. Firmanul suspenda Comisia centrală de la Focșani, încuviința un singur guvern și o singură adunare, precizând că recunoaște această situație numai pentru durata domniei lui Cuza. Principiul separației se respecta totuși prin *menținerea granițelor între cele două Principate*¹.

La 24 ianuarie 1862, țara întregă sărbătorește de la un capăt la altul marele și mult așteptatul eveniment. În ședința solemnă ce se ține cu acest prilej, domnitorul, vădit emoționat, declară : „Credincios misiunii ce mi-ați dat și cunoscând statornicia voință a românilor de a rămâne pururi uniți, am proclamat atît înaintea domniilor voastre cît și înaintea țării, Unirea definitivă a Principatelor”².

După terminarea discursului, domnitorul a fost aclamat cu cel mai mare entuziasm atît în sala Adunării, cît și în curtea ei, și în drumul străbătut pe jos pînă la scoborirea Dealului Mitropoliei³. Poporul își manifestă entuziasmul prin demonstrații de stradă și prin sutele de telegrame trimise de pe întreg cuprinsul țării. Focșeneniile telegrafiază cu această ocazie că poporul din oraș, în entuziasmul lui „făcînd o sărbătoare din acea zi fericită, a mers în pompă la hotarul care trecea prin inima acestei întinse și frumoase țări și au aruncat pietre într-însul, dorînd ca nici urmele lui să nu se mai cunoască în viitor”⁴. Dar o telegramă plină de semnificație și de duiosie totodată este aceea pe care Cuza o primește de la mama lui : „Am dorit a mai trăi — spune aceasta — numai ca să văd România Unită. Astăzi doresc ca Dumnezeu să-mi mai lungească viața numai ca să mă mai bucur cîtva timp de binefacerile acestei sfinte uniri. Te felicit pentru acest act mare. Eu sînt sănătoasă, și poci oare să nu fiu bine astăzi mai ales ? Sultana Cuza”⁵.

Deși țara avea acum o singură Adunare și un singur guvern ales la 23 ianuarie 1862, ea continua totuși să rămînă despărțită, prin granița pe care firmanul o menținuse în speranța unei reveniri la situația dinainte de Unire. A mai existat vreun demers din partea lui Cuza pentru ridicarea acestui ultim vestigiu acum cînd țara era unificată sub raportul politic și economic ? Nici o mărturie nu ne-o atestă ; de altfel este ușor de înțeles că, după insistențele care s-au depus pentru obținerea modificării convenției, nu era de loc oportun ca domnitorul să înceapă demersuri pentru a obține o nouă aprobare referitoare la graniță ; omul care obținuse prin modificarea convenției una dintre cele mai mari victorii politice își dădea seama că situația hotarului despărțitor putea să fie

¹ T. W. R i k e r, *op. cit.* p. 421.

² „Monitorul oficial” din 25 ianuarie 1862.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, din 28 ianuarie 1862.

⁵ *Ibidem*, din 9 februarie 1862.

lichidată fără a se mai acționa pe cale diplomatică. Totuși, și acest ultim act trebuia înfăptuit cu multă prudență pentru a nu irita cercurile diplomatice interesate. Deși firmanul cerea ca unică condiție a concesiilor făcute menținerea hotarului de la Milcov, totuși în toate cercurile exista certitudinea că lichidarea acestui ultim vestigiu era o chestiune de zile.

La 29 ianuarie 1862, Ministerul de Finanțe cere Ministerului de Război să răspundă la ce dată încetează funcționarea grânicerilor din comunele de pe linia despărțitoare Moldova—Țara Romînească, pentru a se putea întocmi tablourile de constatare ale contribuabililor din satele cordonașe care pînă atunci erau scutite de impozite¹. În răspunsul pe care-l dă la 31 ianuarie, Ministerul de Război arată că granița dintre România de dincolo și de dincoace de Milcov există încă și că principala îndatorire a acestui cordon este aceea de a se îngădui trecerea sării dintr-o parte în alta ; or, această obligație căzînd după preluarea administrării salinelor de către guvern, „granița a rămas de prisos a mai exista între ambele Principate unite deja”².

La 8 martie, Ministerul de Interne comunică celui de Război „că după realizarea definitivei Uniri a Principatelor, nemaiputînd exista frontiera între ambele țări surori, s-a dat ordin directorului pentru departamentul Moldovei și prefectilor din Rîmnicul Sărat și Brăila, încă din luna trecută, ca pentru orice călătorie în Principatele Unite a locuitorilor pămînteni să se urmeze numai cu bilete de drum, iar nu cu pașaporturi ca mai înainte”³.

Deci ordinul nu hotăra o desființare integrală a graniței, ci numai o simplificare a formalităților pentru locuitorii din cele două Principate. La rîndul lui, Ministerul de Război arată celui de Finanțe că, pentru a putea lua inițiativa de a propune Consiliului ministerial desființarea granițelor dintre România de dincolo și de dincoace de Milcov, trebuie „să i se comunice dacă nu există vreo antrepriză care, prin această măsură suferind pagube, să dea prilej de reclamári și cereri de despăgubiri de la stat”⁴.

Între timp pretențiile apar ; municipalitatea orașului Iași sesizează Ministerul de Finanțe că, prin ridicarea granițelor dintre cele două țări, exportul săului, „apaltul” cărților de joc și taxa pe tutunul turcesc, care constituiau veniturile exclusive ale acelei municipalități, vor avea de suferit, deoarece amplexații fiscului încasau aceste venituri o dată cu vama. Ministerul de Finanțe arată în răspunsul său că taxa asupra săului nu poate constitui un obstacol, deoarece este suprimată prin legile

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. 109/1862.

² *Ibidem*, f. 5, 31 ianuarie 1862.

³ *Ibidem*, f. 8, 8 martie 1862.

În urma acestei dispoziții a Ministerului de Interne, comandantul punctului Focșani arată că după luarea acestor măsuri — desființarea popririi exportului sării între ambele Principate și libera călătorie a locuitorilor dintr-o parte în alta cu simple bilete de drum — misiunea ofițerului ce era destinat la poteca Vîrțișcoi ca comandir a devenit așa de ușoară, încît s-ar putea îndeplini numai de un caporal de grâniceri cu știință de carte (*ibidem*, f. 10, 16 martie 1862).

⁴ *Ibidem*, f. 79, 9 martie 1862.

din decembrie 1861, iar pentru încasarea veniturilor de la celelalte două privilegii sfătuieste municipalitatea să procedeze cum va crede de cuviință, „câci oricum starea noastră de astăzi reclamă de indispensabilă suprimarea fruntariilor de peste Milcov“¹.

În sfârșit, la 28 martie 1862, Ministerul de Război trimitea comandanților punctelor de trecere Brăila, Galați, Focșani, Vădeni următoarea depeșă telegrafică: „În minut veți înceta vizarea pașapoartelor sau a biletelor de drum pentru călătorii din ambele părți ale României, aceste formalități fiind ridicate pentru totdeauna de guvern. Ministrul de Rezbel, I. Ghika“².

Un simplu ordin al Ministerului de Război hotărăște la 26 martie 1862 ridicarea graniței dintre cele două Principate. Măsura a fost luată, desigur, cu consimțământul domnitorului, care avea interesul ca în această problemă să procedeze cu toată discreția pentru a nu irita puterile interesate, și în special Turcia. Deși ordinul era categoric, totuși, lucru foarte curios, situația pe graniță rămâne neschimbată. Pichetele nu se desființează și cordonul de militari continuă să rămână cu efectivele lui vechi. În acest timp lumea se întreabă care sînt motivele care obligă statul să mai facă cheltuieli pentru paza unei frontiere care nu mai există. Paradoxul îl constituie faptul că chiar ministerele de care depindea menținerea sau desființarea graniței își puneau aceleași întrebări.

Trecuse o lună și jumătate de la data cînd Ministerul de Război adusese la cunoștință desființarea tuturor formalităților pentru călătorii din ambele părți ale României. Cunoscînd și faptul că controlul vamal fusese ridicat mai de mult, această dispoziție echivala cu un ordin de desființare a graniței. Totuși, la 5 mai 1862, colonelul Crăsnaru, inspectorul cordonului munților, care avea în subordinea lui pichetele de grăniceri de pe granița dintre cele două Principate, cere Ministerului de Război să-i răspundă dacă pot să-și facă și grănicerii din „puncturile Focșani și Vădeni cortele noi, cele vechi avîndu-le prea de mulți ani, acum cînd se crede că or să se desființeze acești grăniceri de pe linia de strejuire dintre România (sic!) și Moldova“³.

Peste cîteva zile, același colonel repetă adresa, de data aceasta cerînd să i se declare definitiv dacă este desființată paza frontierei, fiindcă grănicerii se găsesc în lipsă de uniforme⁴. Cum am arătat, confuzia domnește și în rîndurile miniștrilor care au căderea și obligația să lămurească această chestiune. Ministerul de Interne cere lămuriri celui de Război, arătîndu-i că, după informațiile pe care le are de la prefectul de Putna, la Milcov sînt încă grăniceri „ce zic că păzesc frontiera dintre România de dincolo de acest rîu de dincoace“. În continuare se cere Ministerului de Război să arate „la ce mai slujește o pază de frontieră în partea despre Milcov și dacă este vreo împedecare legală de a ridica cu desăvîrșire

¹ Arh. St. Buc. Ministerul de Război dos., 109/1862, f. 25, 26 martie 1862.

² *Ibidem*, dos. 9/1862

³ *Ibidem*, f. 28, 2 martie 1862.

⁴ *Ibidem*, f. 56.

paza unei frontiere ce nu mai exista“¹. În același timp, locotenentul Millu, unul din comandantii punctului de trecere de la Focșani, propune Ministerului de Război să aprobe ca pe viitor paza frontierei „să urmeze“ pentru taxa tabacului și a altor venituri ale statului². Ministerul de Război trimite în copie Ministerului de Finanțe atît adresa Ministerului de Interne, cît și adresa cu propunerea locot. Millu, cerînd insistent să dea un răspuns lămurit referitor la granița dintre cele două Principate³. Totodată, același Minister se adresează Ministerului de Interne, arătîndu-i că în intenția pe care o are de a ridica străjuirea de dincolo și de dincoace de Milcov este stînjinit de Ministerul de Finanțe, care, la numeroasele invitații ce i s-au făcut în această problemă, nu a dat nici un răspuns pînă acum. La rîndul lui, Ministerul de Finanțe, în răspunsul pe care îl da la 12 mai, face răspunzător Ministerul de Interne de această întîrziere în problema ridicării graniței, arătînd că taxa pe tutun și „apaltul“ cărților de joc fiind contribuții municipale de competența Ministerului de Interne — acesta nu a răspuns la adresele prin care i se cerea să hotărască asupra regulilor ce urmează a se păstra asupra acestor venituri⁴. În aceeași zi Ministerul de Război primește o adresă și din partea Ministerului de Interne și, lucru destul de ciudat, acesta uită că numai cu cinci zile înainte cerea să i se arate la ce mai slujește paza unei frontiere care nu mai există și ce motive legale împiedică să se ridice paza ei. În opoziție cu spiritul în care era concepută adresa de la 7 mai, Ministerul de Interne recunoaște la 12 mai că a fost unul dintre factorii care a avut un rol hotărîtor în tergiversarea acestei chestiuni. „Singura împrejurare — se spune în adresă — care a făcut pînă acum acest minister a nu se pronunța categoric în privința procedurii către ridicarea grănicerilor de la Milcov au fost îngrijirea dacă antreprenorii tutunului turcesc și a cărților de joc din partea Moldovei nu ar avea cumva cuvinte de pretenții asupra guvernului“⁵.

Este vorba, în realitate, despre cele două antreprize, una asupra cărților de joc importate în țară, alta asupra taxelor pe tutunul turcesc, care foloseau grănicerilor și ampoloaiților fiscalului de la vamă pentru constatarea mărfurilor intrate și care au avut puterea să țină în loc două luni de zile desființarea frontierei dintre cele două Principate.

„Apaltul“ pe cărțile de joc era în antrepriza lui Ion Ivașcu, care plătea municipiului Iași 80 000 de lei anual, iar încasarea taxei pe tutunul turcesc în antrepriza lui Mendel Pozner și Nicolaie Vlaicu, care plăteau anual aceluiași municipiu 216 700 de lei⁶.

Încă de la 26 martie, Ministerul de Finanțe cunoștea faptul că antreprenorii, în cazul ridicării frontierei, au doar latitudinea să poată

¹ Arh. St. Buc. Ministerul din Năuntru către Ministerul de Resbel, dos. 109/1862, f. 57.

² *Ibidem*, f. 58, 18 mai 1862.

³ *Ibidem*, f. 59, 12 mai 1862.

⁴ *Ibidem*, f. 64, 12 mai 1862.

⁵ *Ibidem*, f. 65, 12 mai 1862.

⁶ *Ibidem*.

renunța la contract, fără nici o altă despăgubire. Procesul-verbal în care era lămurită problema aceasta chiar de către membrii Consiliului municipal din Iași a fost trimis Ministerului de Finanțe, iar la 26 martie Ministerului de Război și, în mod sigur, el a fost primit și de Ministerul de Interne, deoarece chiar în cuprinsul procesului-verbal se arată că ședința a avut loc în vederea unui răspuns la o adresă primită de la acel minister ¹.

Faptul că din răspunsurile date de aceste ministere în problema desființării graniței se pot desprinde atâtea contradicții ne face să deducem în mod neîndoielnic că manevrele erau conduse de cei câțiva antreprenori care reușiseră să intereseze în acțiunea lor și pe unii funcționari de la cele două ministere: Finanțe și Interne.

Imediat ce Ministerul de Război primește adresele Ministerelor de Finanțe și de Interne, avînd acum dezlegare pentru a acționa în vederea ridicării graniței dintre cele două Principate, înaintează la 14 mai Consiliului de Miniștri un referat în care — după ce arată că efectivul pe granița de dincoace de Milcov se compune din 8 ofițeri, un secretar, un subsecretar, 666 de grăniceri și 111 rezerve, iar în partea de dincolo (Moldova) din doi ofițeri și 38 de grăniceri — propune desființarea acestui cordon, deoarece „pentru importul tutunului turcesc și cărțile de joc nu există în sarcina guvernului nici o pază” ².

La 16 mai Consiliul de Miniștri ia în discuție referatul prezentat și, „considerînd că ambele țări, prin a lor unire, n-ar mai avea trebuință de asemenea cordon, a cărui existență nu aduce alt decît cheltuieli statului, decide ca străjuitorii de dincolo și de dincoace de Milcov să se desființeze, iar ofițerilor ce cu această desființare rămîn sur-numerari să li se libereze leafa și diurna ce o primesc, pînă vor intra în complet la alte corpuri sau chiar la corpul graniței ce există despre alte otare” ³.

În sfîrșit, ultimul act din istoria acestui hotar se produce la 22 mai 1862, cînd domnitorul Cuza iscălește raportul de desființare a granițelor de dincolo și de dincoace de Milcov, prezentat de colonelul I. Ghica, ministrul de război ⁴. La 23 mai același ministru care prezentase raportul de ridicare a graniței spre aprobare se grăbește să trimită comandantului punctului de trecere de la Focșani următoarea telegramă: „Granița s-au desființat, oamenii merg la casele lor, după ce mai întii li se va popri obiectele guvernului și armătura. Canțelaria punctului va trimite cu armătura convoi de dorobanți. Comunică și loc. Millu” ⁵.

¹ Arh. St. Buc. Ministerul din Năuntru către Min. de Resbel dos. 109/1862, f. 26.

² *Ibidem* f. 66, 14 mai 1862.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, f. 92.

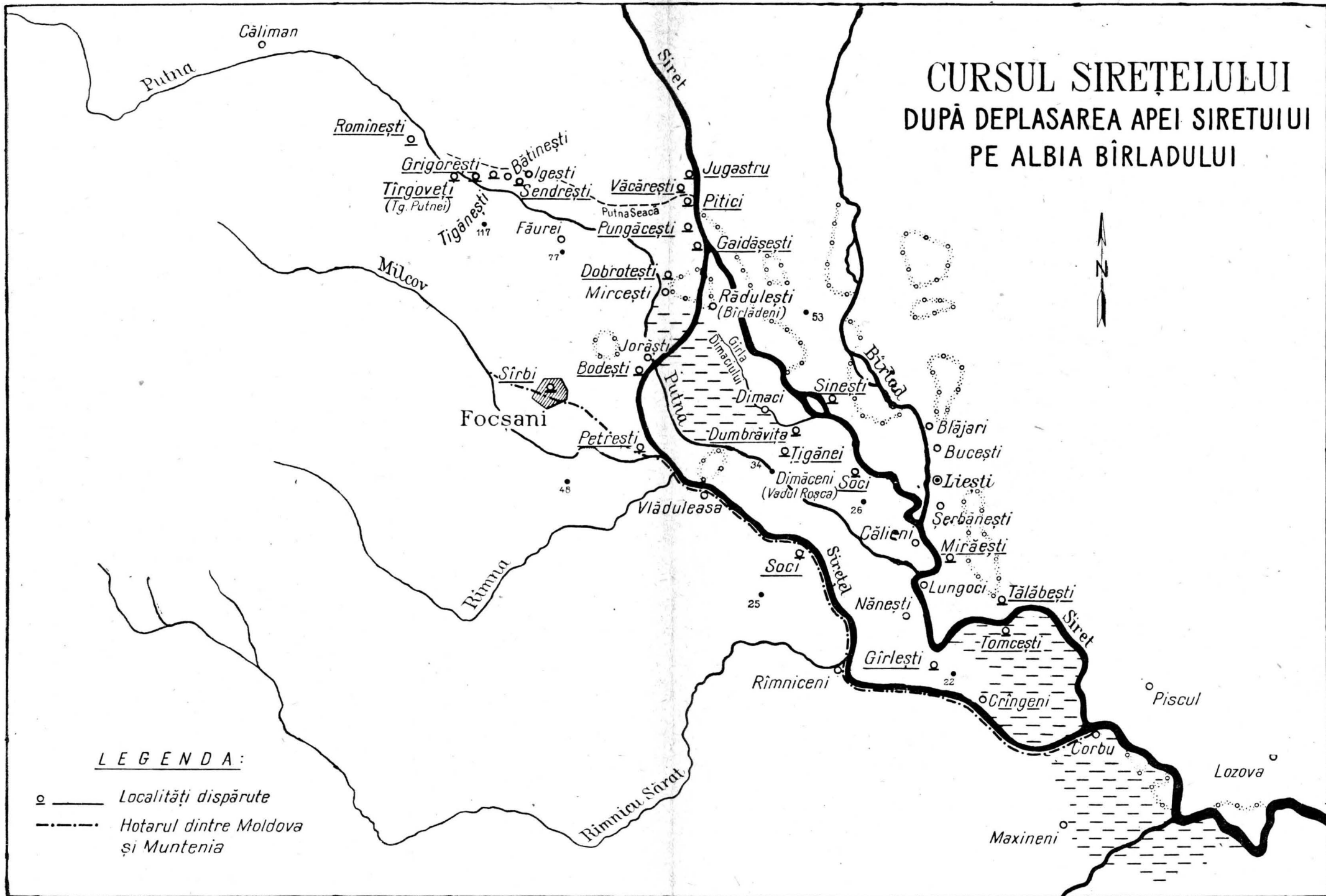
⁵ *Ibidem*, f. 75. Aceeași telegramă este trimisă și celorlalte puncte de trecere de pe granița.

Avem în fața noastră dispozițiile prin care se încheie ultima etapă din istoria Principatelor, și anume aceea prin care se desăvârșește actul de la 24 ianuarie 1859. După câțiva ani de frământări în timpul cărora luptele pentru unire ajunseseră rostul de căpetenie al unei întregi generații, ultima piedică, granița dintre cele două țări, este înlăturată¹ și masele care prin participarea lor dăduseră o amploare atât de mare acestei mișcări puteau acum să aștepte reformele sociale asociate atât de puternic de realizarea actului Unirii.

---

¹ La 14 iunie, locotenentul Millu aduce la cunoștința Ministerului de Război desființarea frontierei Focșanii Moldovei (ibidem f. 105). Urmează apoi operațiile de inventariere ale lucrurilor care aparțineau unităților militare și de predare a clădirilor care serviseră la adăpostirea pichetelor, consiliilor comunale mai apropiate de aceste puncte (ibidem, f. 125 și 220). Se face propunerea ca acele clădiri care aparțineau punctului Vîrteșcoi să fie vîndute prin scoatere la mezat. Dispoziția se schimbă în urma intervențiilor autorităților locale, care reușesc să obțină aceste clădiri pentru a fi folosite de instituțiile din comună (ibidem, f. 180 și 222). Se face în același timp inventarierea întregului armament care exista la pichetele grănicerești de pe această graniță.

CURSUL SIRETELULUI DUPĂ DEPLASAREA APEI SIRETULUI PE ALBIA BÎRLADULUI

stecat și în frământările revoluționare care au avut loc în Moldova în 1848¹. Mama sa, Soltana Cozadini, a fost, după spusele contemporanilor, o femeie ce poseda o frumoasă cultură².

Alexandru Cuza a făcut primele studii la Iași, în pensionul francez Cunin, unde alături de el au mai învățat, printre alții, V. Alecsandri și M. Kogălniceanu. După terminarea școlii din țară, spre a-și completa studiile, părinții săi l-au trimis la Paris, unde a terminat cursurile colegiului Stanislas, obținând diploma de bacalaureat în litere de la Sorbona la 10 decembrie 1835³. După obținerea acestei diplome, Cuza era hotărât să urmeze medicina, însă, neputând suporta disecțiile, s-a orientat către studiile juridice pe care le-a terminat fără să obțină vreun titlu academic. A fost însă numit membru al societății economiștilor din Paris⁴.

La 15 septembrie 1837, într-un timp când a servi în oaste era considerat ca o datorie de patriot și de înaltă onoare, Alexandru Ioan Cuza s-a înrolat în armată în calitate de cadet (voluntar). Studentul Cuza, ca și studentul Kogălniceanu, făceau astfel parte din oștirea țării⁵. Cuza a făcut parte din oștire pînă la 8 februarie 1840, când, la întoarcerea sa din străinătate, și-a dat demisia pentru a reintra apoi după 17 ani⁶.

Sederea sa la Paris timp de peste 5 ani⁷, într-o vreme de adînci frământări sociale și politice care au premers revoluția din 1848, a avut, desigur o înriurire puternică asupra formării tinărului Cuza. Aici va fi luat el cunoștință în mod direct cu ideile spiritului revoluționar francez, la care se adăpau și alți tineri revoluționari din Principatele Romîne.

După întoarcerea de la Paris, Cuza a intrat, în baza studiilor sale, ca membru al Tribunalului din Galați. La 30 aprilie 1844, la Solești, în județul Vaslui, s-a căsătorit cu Elena Rosetti, fiica postelnicului Iordache Rosetti și a Caterinei⁸. Stabilindu-se la Galați, unde își exercita funcțiunea de președinte al tribunalului, Alexandru Cuza n-a rămas pasiv la evenimentele ce aveau loc în Moldova. El a intrat în legătură cu cei ce pregăteau revoluția și nu lipsea de la nici una din întrunirile lor de la Iași. G. Sion, în amintirile sale, vorbind despre capii mișcării din Moldova enumeră și pe Cuzești și arată că ei aveau mare influență și credit în țară⁹. Mai mult decît atît, o scrisoare a lui Alexandru Ioan Cuza din Galați cu data de 9 iunie 1846, către cumnatul său Iordache Lambrino din Birlad, ne arată că el făcea parte din mișcarea revoluționară demo-

¹ Vezi G. h. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii”, 1958, nr. 3, p. 58.

² A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 18.

³ Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, ed. 2, București, f. a., p. 23.

⁴ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 19.

⁵ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. III, București, 1889, p. 55.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Biografia lui Alexandru Ioan I. Cuza, principele romînilor — 1859—1865*, Roman, 1892, p. 7.

⁸ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 19.

⁹ G. Sion, *Surenire contemporane*, București, 1888, p. 181; cf. și G. h. G. h. i. b. ă. n. e. s. c. u, *Cuzeștii*, Iași, 1912, p. CCLVIII.

cratică din 1846 din Moldova, „Asociația patriotică“. Referindu-se în această scrisoare la frământările revoluționare ce aveau loc în Moldova, Cuza arăta că „orice moldovean nu poate fi decît pătruns de speranța pentru prosperitatea țării și mîndru de a fi moldovean, avînd în vedere mișcările patriotice ale nemulțumiților și bunele garanții ale guvernului; și eu, plecînd cu inima plină de bucurie pentru fericirea țării mele, mă duc s-o compar cu aceea a altor țări și să fac panegiricul guvernului nostru“¹. Aceasta ne arată că Alexandru Cuza era încă din această vreme pătruns de spiritul înalt al luptei revoluționare împotriva feudalismului. Deși prin naștere Cuza se cobora din rîndurile boierimii de mîna a doua, totuși, prin interesele sale economice directe, prin formația sa intelectuală și politică, el s-a alăturat noii clase care își afirma acum puterea — burghezia.

Cînd a început acțiunea revoluționară din Moldova, Cuza s-a aflat printre fruntașii mișcării². În momentul întrunirii de la 27 martie 1848, prezidată de Grigore Cuza³, el a fost alături de unchiul său. În aplauzele neconținute ale manifestațiilor, Cuza a luat cuvîntul, a expus suferințele poporului și a arătat că mai presus de orice trebuie să stea interesele patriei, adăugînd că în ceea ce îl privește „este gata să-și dea viața pentru libertate“⁴.

El a făcut parte și din comitetul celor 16 persoane⁵ care au redactat acea petiție-memoriu pe care au înaintat-o domnitorului Mihail Sturza. G. Sion, într-o scrisoare către Barițiu, arată că în mijlocul celor rămași să redacteze petiția s-a ridicat Alexandru Cuza împreună cu alți doi, care au ținut discursuri foarte înflăcărâte, îndemnînd la răscoală prin cuvintele: „Să mergem asupra baionetelor tiranului. Să ne scaldăm în sîngele nostru și al său“⁶. Entuziasmat de măreția acestui moment, Cuza și-a încheiat cuvîntarea în felul următor: „Da, fraților! Să murim! Dar să ne pregătim pentru ca să murim. Cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor nației noastre, vrednic de trecutul strămoșilor noștri romani. Astăzi, toate națiile învie; trebuie să învie și a noastră“⁷.

În urma acestei agitații, Alexandru Cuza a fost prins, legat cot la cot și dus la cazarmă, unde a fost bătut și rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp⁸. A doua zi de la prindere, împreună cu alți fruntași ai mișcării, Cuza a fost trimis sub pază la Galați pentru a fi trecut apoi hotarul Dunării și predat turcilor la Măcin. Dimitrie Sturza, general-inspector al miliției moldovenești, arăta printr-o circulară din 28 martie 1848, trimisă către comandanții trecătorilor, că pentru „însemnații

¹ G. h. Ungureanu, *op. cit.*, p. 64.

² N. Iorga, *Unirea Principatelor (1859), povestită romînilor cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea statului român*, Vălenii de Munte, 1909, p. 106.

³ Cf. G. h. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Iași, 1912, p. CCLXI.

⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova. Mărturii și documente*, vol. I, București, 1950, p. 215—216.

⁵ G. Sion, *Suvenire contemporane*, București, 1888, p. 176.

⁶ *Enciclopedia Romîniei*, vol. I, p. 833.

⁷ Cf. Dumitru Hîncu, *Kogălniceanu*, București, Edit. tineretului, 1960, p. 129.

⁸ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 19.

mai jos revoltanți“, printre care și Alecu Cuza, să fie cu „neadormită priveghere în tot cuprinsul distanței... spre a nu se putea întoarce numiții scriși în Prințipat“¹. Ajuns la Galați, după ce a fost ținut sub un regim foarte aspru la cazarmă, urma să fie dus în surghiun la Măcin. Soția lui Cuza, care fusese înștiințată de trecerea captivilor spre Galați, a alergat repede aici și, prin mijlocirea consulului englez Cuningham, a cumpărat pe marinarii greci care trebuiau să întovărășească pe cei prinși. În felul acesta marinarii au condus pe surghiuniți, în loc de direcția Măcinului, spre Brăila, de unde cei prinși s-au răspândit în toate părțile. Astfel, la Brăila, Alexandru Cuza a scăpat de sub paza soldaților, împreună cu o parte din tovarășii săi. După aceea s-a îmbarcat pe un vapor austriac, mergând spre Pesta.

De la Baziaș au pătruns cu toții în Transilvania, cu intenția vădită de a nu se depărta prea mult de granița Moldovei. Aici, Alexandru Cuza, laolaltă cu ceilalți pribegi, a participat la adunarea care s-a ținut în mai 1848 pe Cimpia Libertății din Blaj². Delegații din Moldova, împreună cu Cuza, au susținut ideea justă, lansată de Bălcescu, că românii transilvăneni trebuie să colaboreze cu ungurii la lupta pentru libertate. Din Transilvania, împreună cu ceilalți tovarăși ai săi, Cuza a venit la Cernăuți, unde a locuit cîțva timp în casa lui Eudoxiu Hurmuzachi, deschisă tuturor refugiaților din Principate³. Aici a luat ființă un comitet revoluționar, cunoscut sub numele de „Societatea romînească din Cernăuți“, din care a făcut parte și Alexandru Cuza. În cadrul comitetului revoluționar au avut loc mai multe ședințe, ținute în iunie și iulie 1848. Cuza a participat la toate ședințele comitetului și a făcut parte din comisia instituită pentru administrarea banilor încasați în cadrul societății⁴. Aici Cuza a participat activ, alături de ceilalți revoluționari moldoveni, la acțiunea de tipărire și răspîndire a broșurilor politice și la alcătuirea memoriilor trimise ambasadelor străine. Într-unul din apelurile lansate de comitetul revoluționar către poporul moldovean în iunie 1848, semnat și de Cuza, se arată că poporul trebuie să aibă „nădejde bună și unire, fiindcă Mihail Sturza va fi demis din domnie“⁵.

Ivindu-se holera la Cernăuți, Cuza a plecat la Viena în noiembrie 1848. La 24 ianuarie 1849 el se afla la Viena, de unde scrie lui Eudoxiu Hurmuzachi despre situația materială a refugiaților moldoveni⁶. Aici, împreună cu N. Pisoschi, un prieten intim, și cu Dumitru Rosetti, cumnatul său, a asistat la lupta dintre armata care refuza să meargă contra ungarilor și care era sprijinită de studenți, și regimentele rămase cre-

¹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova. Mărturii și documente*, vol. I, p. 18.

² N. I o r g a, *Unirea Principatelor (1859) povestită romînilor cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea statului român*, p. 106.

³ T. B ä l a n, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina (1848)*, Sibiu, 1944, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 14—15.

⁵ *Ibidem*, p. 38.

⁶ *Ibidem*, p. 114.

dincioase împăratului. De la Viena, Cuza a mers la Paris, apoi la Constantinopol, de unde s-a întors în țară o dată cu Grigore Alexandru Ghica care fusese numit domn în Moldova în 1849.

*

În Moldova, după revoluția din 1848, în cadrul luptei pentru unire, un rol de frunte l-a avut și Alexandru Ioan Cuza, care a fost, după expresia consulului francez Place, unul din șefii cei mai ardenti ai unirii¹.

Astfel, în 1856², cum rezultă dintr-o scrisoare din 12 august, el s-a ridicat împotriva ocupării țării de către trupele austriece, a căror cartiere se prelungea în Moldova peste termenul fixat³.

Într-altă scrisoare, după conținut din același an, Cuza își exprima speranța într-un viitor mai bun al țării sale, pe care-l socotea foarte apropiat. În aceeași scrisoare el se arată foarte mîhnit de starea de corupție ce domnea în organizarea statului și de lipsa de patriotism ce domina spiritul politic al vremii și în locul căruia, cum arată el, nu găsești decît egoismul cel mai mizerabil și mai feroce⁴.

O dată cu anul 1857, anul deschiderii adunărilor ad-hoc în Principatele dunărene, lupta maselor pentru unire a căpătat un caracter din ce în ce mai revoluționar. În această luptă s-a angajat și Cuza, care, alături de Kogălniceanu, a fost unul din susținătorii activi ai unirii.

O corespondență din 9 martie 1857 a lui Thouvenel către Walewski îl caracteriza pe Cuza ca fiind unul din partizanii ce reprezenta cele mai multe garanții pentru unire și-l aprecia ca „excelent și neutru”⁵.

În timpul caimacamului Vogoride, Cuza și-a exprimat dorința de a reintra în rîndurile oștirii, din care făcuse anterior parte în calitate de cadet. Caimacamul, prin ordinul de zi către armată din 4 martie 1857, a confirmat reintrarea lui Cuza în oștire cu gradul de sublocotenent și ca atașat la statul-major superior⁶. Cuza a continuat lupta pentru unire și, în această calitate, a purtat corespondență cu unele personalități politice străine în scopul de a crea o opinie publică internațională favorabilă unirii Principatelor Romîne⁷.

La puțin timp după reintrarea lui Cuza în armată, Vogoride, luînd în considerație exactitudinea cu care acesta își îndeplinea serviciul în calitate de aghiotant al palatului, îl avansează la rangul de locotenent

¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IX, București, 1901, p. 231.

² Cuza a fost numit pîrcălab de Galați la 14 februarie 1857 prin ordinul Ministerului de Interne nr. 4 533 (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 16.

³ T. Bălan, *op. cit.*, p. 20—21.

⁴ A. Gorovei, *Un mănunchi de documente cu privire la Unirea Principatelor*, Cernăuți, 1926, p. 21.

⁵ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, București, 1889, p. 24.

⁶ *Ibidem*, p. 55.

⁷ Cf. corespondența din 27 martie 1857 dintre Cuza și Carro din Penzing din Austria (vezi *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, București, 1889, p. 278).

prin ordinul de zi din 12 aprilie 1857¹. La 4 zile de la această avansare, printr-un alt ordin, Cuza este ridicat la rangul de căpitan, drept recompensă pentru buna conducere a afacerilor ca pîrcălab al portului Galați². La 21 aprilie 1857 Vogoride înaintează pe Cuza la gradul de maior pentru zelul de care a dat dovadă în serviciul statului³. Această ascensiune fulgerătoare a lui Cuza pînă la gradul de maior în mai puțin de o lună de zile, apoi colonel în 1858, a făcut ca el să apară în ochii opiniei publice ca omul de încredere al caimacamului antiunionist Vogoride. Păreră aceasta a dăinuit pînă la demisia sa din 24 iunie 1857, cînd Cuza a protestat cu vehemență împotriva amestecului caimacamului în alegerile pentru Divanul ad-hoc al Moldovei⁴.

Demisia lui Cuza a avut un ecou deosebit atît în țară, cît și în străinătate. Poetul Sion a cîntat această demisie și a arătat printr-un articol că acest bărbat era demn de timpii antici⁵.

Comitetul central al unirii din Iași, printr-o circulară către comitetele unioniste din toate județele țării, arată că demisia motivată a lui Cuza „a făcut mare senzație și a dat însemnător sprijin protestației generale ce s-a trimis la București”⁶. Consulul francez Place, în corespondența sa către Walewski din 6 iulie 1857, relevă importanța demisiei lui Cuza, calificînd-o drept un act oficial „de o gravitate extremă”, un act teribil de acuzare contra guvernului moldovean, care demască politica de amestec a Turciei și Austriei, politică fără precedent în istoria oricăror alegeri generale a vreunei țări. În aceeași corespondență se arată că Prefectura Galațiului era cea mai importantă din Moldova, iar Cuza, care o administra, „unul din funcționarii cei mai capabili, cei mai cinstiți și cei mai energici ai țării”⁷.

De asemenea, într-o scrisoare a lui C. V. Virnav către C. Hurmuzachi din 7 iulie 1857, se arată că demisia lui Cuza a avut o puternică înfrîurire asupra opiniei publice din Moldova, făcînd „o mare și favorabilă senzație chiar și asupra neunioniștilor”. Ca urmare a acestui fapt, membrii Comitetului central al unirii din Iași au găsit de cuviință să scoată mai multe copii de pe această demisie pe care au difuzat-o „cît și pe unde au putut”⁸.

Cuza a participat și la ședințele Divanului ad-hoc al Moldovei, în calitate de deputat al ținutului Galați⁹, însă nu a luat parte la discuții, întrucît se considera lipsit de talentul vorbirii.

¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, p. 415.

² *Ibidem*, p. 451.

³ *Ibidem*, p. 485.

⁴ *Ibidem*, vol. V, 1890, p. 47.

⁵ Cf. D. Bolintineanu, *Cuza-Vodă și oamenii săi. Memoriu istoric*, ed. 4., București, 1870, p. 16.

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. V, p. 51.

⁷ *Ibidem*, p. 53—54.

⁸ *Ibidem*, p. 171.

⁹ După demisia din funcția de pîrcălab al districtului Covurlui la 26 iunie 1857, Alexandru Ioan Cuza cere înscrierea sa între alegătorii orașeni pentru Adunarea ad-hoc (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, vol. I, p. 91 și 105).

Urmărind procesele-verbale ale ședințelor Adunării ad-hoc¹ a Moldovei, se constată că Alexandru Cuza susține prin votul său amendamentele și propunerile cele mai importante care au venit în dezbaterile Adunării ad-hoc. Astfel, el a subscris alături de alți 21 de deputați în frunte cu Mihail Kogălniceanu, amendamentul cu privire la desființarea privilegiilor de clasă². Cu prilejul unei alte ședințe, împreună cu alți 14 deputați, Cuza a susținut amendamentele lui Kogălniceanu privitoare la unele probleme de interes general, printre care și problema referitoare la „instrucția publică gratuită și obligatorie în toate orașele și satele”³. El a sprijinit și propunerea lui C. Negri, I. Roată, R. Sava, I. Levărdă, V. Bălaș și D. Bălan cu privire la împrumutarea țaranilor, votând pentru discutarea și rezolvarea ei⁴.

Împreună cu C. Negri, Cuza a alcătuit și un proiect de conducere a orașelor din partea deputaților din Galați, prin care cerea organizarea de municipalități în orașele României, care să-și aibă consiliile lor și să se ocupe de treburile economice și edilitare ale orașelor⁵.

După scurgerea unui an de la încheierea lucrărilor Divanului ad-hoc, Cuza a fost confirmat, prin ofisul cămăcămiei din 23 octombrie 1858, locțiitor de hatman⁶. A făcut parte și din consiliul administrativ ce era însărcinat, printre altele, cu elaborarea unui proiect de instrucțiuni electorale care să stea la baza alegerii domnitorului⁷. În același timp a fost ales deputat și în Adunarea electivă a țării, care și-a început lucrările în ziua de 28 decembrie 1858. Cu acest prilej, Cuza a manifestat mult interes și elan patriotic pentru cele mai însemnate probleme care au format obiectul dezbaterilor din adunare. Participând la discuțiile ce au avut loc în legătură cu unii deputați aleși, dar contestați de adunare, Cuza arăta că „trebuie să punem patimile deoparte și să deschidem era Constituției prin dreptate și frație”⁸. Activitatea sa revoluționară în etapa premergătoare anului 1848, dar mai ales în etapa luptei pentru unirea celor două țări surori, au făcut din Cuza un luptător popular și cunoscut atât pe plan politic intern, cât și în afara granițelor țării. Aceasta explică, în parte, și îndoita sa alegere ca domn al Moldovei și al Țării Românești la 5 și 24 ianuarie 1859 și entuziasmul deosebit al maselor populare la

¹ La 5 septembrie 1857 Alexandru Cuza fusese ales în unanimitate deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei cu un număr de 266 de voturi (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne 1854—1857*), vol. I, p. 222.

² *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea I, București 1896, p. 134—135.

³ *Ibidem*, p. 267.

⁴ D. A. S t u r d z a, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 432—434.

⁵ *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, vol. I, p. 258—259.

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VII, București, 1892, p. 612.

⁷ *Ibidem*, p. 614.

⁸ *Ibidem*, vol. VIII, București, 1900, p. 194.

aflarea știrii că Alexandru Cuza fusese menit să întruchipeze principiul unirii celor două țări¹.

*

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în ambele Principate Române n-a constituit însă decît prima etapă a unirii lor, deoarece acest act trebuia să fie recunoscut și de marile puteri europene. Rămînea, așadar, ca domnitorul Cuza, sprijinindu-se pe lupta întregului popor român, să apere și să consolideze pe plan diplomatic ceea ce masele populare făuriseră deja la 24 ianuarie 1859, cu alte cuvinte să înfăptuiască acea unire completă ce devenise, cum zicea el, „religia politică a țării”². De aceea nu întîmplător, cu prilejul unei convorbiri cu A. Panu la puțin timp după îndoita sa alegere, Cuza avea să declare acestuia următoarele: „Unirea este credința mea politică, ea este ținta de mîntuire a națiunii romîne, la care părinții noștri au căutat a ajunge și la care sper că vom putea ajunge. Eu trebuie să fac unirea, sînt dator către nația care m-a ales și către istoria către care trebuie să am o responsabilitate”³.

Intr-adevăr, activitatea lui Cuza dintre anii 1859 și 1866 ne arată pe luptătorul patriot și progresist, pe reformatorul democrat care, alături de Mihail Kogălniceanu și de alte forțe progresiste, avea să săvîrșească acte și reforme de o mare însemnătate istorică. Aceste acte și reforme trebuiau să fie, cum însuși avea s-o spună, „însuflețite de spiritul libertății, al egalității și al propășirii, pentru binele și fericirea obștească”⁴.

Primul act la care domnitorul Cuza și-a adus o contribuție însemnată îl constituie actul desăvîrșirii Unirii Principatelor. Ca reprezentant înaintat al burgheziei, el își dădea seama că, spre a crea un cîmp larg și liber de activitate puterii economice a clasei pe care o reprezenta, trebuie să lupte pentru a șterge cu desăvîrșire hotarele dintre cele două Principate.

În lupta pentru desăvîrșirea unirii, Cuza a întîmpinat mari greutăți, cauzate atît de reacțiunea internă a conservatorilor, cît și de cea externă a Turciei, Austriei și Angliei, care se opuneau cu înver-

¹ În aceasta privință vezi N. A d ă n i l o a i c și M a t e i D. V l a d, *Rolul maselor populare în făurirea unirii țărilor romîne*, în „Studii”, 1959, nr. 1, p. 94—103; vezi și D a n B e r i n d e i, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în țara Romînească*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 51—74; și C o r n e l i a B o d e a, *Actul original al alegerii prealabile a lui Alexandru I. Cuza, domn al „Principatelor Unite”*, în „Studii”, 1959, nr. 1, p. 267—268; C. C. G i u r e s c u, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 347—386.

² N. I o r g a, *Mesaje, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Voda*, Valenii de Munte, 1910, p. 60—61 (în continuare: *Mesaje, proclamații etc.*).

³ M. S a v e l, *Domnia marelui domnitor român Alexandru Ioan I. Cuza și epoca glorioasă a romînilor*, ed. 2, Bacău, 1911, p. 27; cf. și C r i s t a c h e G e o r g e s c u, *Cuza-Voda*, Tirgoviște, 1912, p. 16.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 58.

șunare actului de la 24 ianuarie 1859. Recunoașterea oficială a dublei alegeri, ca și desăvârșirea administrativă și politică a unirii, s-a datorat acțiunii revoluționare a maselor populare, ale căror interese pe plan politic și diplomatic au fost însă susținute cu multă energie de către domnitorul Cuza și de alte figuri progresiste ale vremii. Această energie și-a găsit izvorul în lupta întregului popor român. Pătruns adânc de importanța misiunii ce-i fusese încredințată, Alexandru Ioan Cuza avea să lupte pentru atingerea acestui prim țel politic. Într-un discurs ținut la 15 octombrie 1861, el declara: „De la suirea mea pe tronul României, unirea a fost statornicul obiect al preocupărilor mele”¹.

Cuza a știut, cu ajutorul sfetnicilor și agenților săi, îndeosebi al lui C. Negri și V. Alecsandri, să acționeze cu multă vigoare și energie pentru a trage „tot profitul posibil pentru fericirea și independența poporului său”². Sprijinindu-se pe forțele progresiste din interior și găsind un prețios ajutor diplomatic în Franța și Rusia, Cuza a izbutit să conducă cu multă dibăcie tot șirul de inițiative în favoarea Principatelor. De altfel, în tot acest răstimp, se constată cum domnitorul recurge la tot felul de măsuri administrative pe plan intern și de combinații diplomatice pe plan extern pentru a grăbi și apropia momentul unirii administrative a Principatelor. Încă de la 17/29 mai 1859, el scria către conducătorii puterilor europene: „Unirea desăvârșită, definitivă este mai mult ca oricând nevoia celor două Principate”³.

Dacă Cuza a știut să ocolească orice pas greșit care ar fi putut compromite unirea, în aceeași măsură se poate spune că el nu s-a lăsat niciodată intimidat de vreunul din reprezentanții puterilor străine și nu și-a ascuns împotrivirea sa față de asupritorii otomani. Într-o depeșă telegrafiată a consulului Angliei la București, Colqhoun, din 27 februarie 1859, se arată de către acesta următoarele: „Cuza e înzestrat cu multă judecată și prudență și, după cât se pare, își înțelege pe deplin situația. El m-a asigurat că se va înclina cu toată supunerea în fața hotărârii conferinței europene, însă a spus (și a repetat-o de trei ori) că, dacă turcii încearcă să intre pe teritoriul muntean, se va așeza în fruntea poporului său și va fi vărsare de sânge. Mi-a declarat că are 20 000 oameni în Muntenia și 10 000 în Moldova și că nu se teme de ce va face Turcia”⁴. Într-adevăr, cu prilejul multor evenimente, Alexandru Ioan Cuza avusese posibilitatea să constate că masele populare pot suporta nu numai vicisitudinile istoriei, dar pot determina chiar mersul ei, așa cum o dovediseră la 24 ianuarie 1859. În tot timpul luptei pentru desăvârșirea unirii, Cuza trece deseori de la declarații aparent inofensive la declarații fățișe și categorice, uneori amenințătoare pentru puterile garante, arătând că poate desăvârși

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 60—61.

² Cf. Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea unirii (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 423.

³ T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1944, p. 306.

⁴ *Ibidem*, p. 270.

unirea sprijinindu-se „pe masa populației“ și pe armată¹. Dacă asemenea declarații Cuza le făcea în vara anului 1860, un an mai târziu, la 31 august 1861, el avea să declare și mai categoric consulului Austriei: „Ne trebuie unirea; dacă nu ne-o va acorda puterile, vom fi siliți să ne-o dobîndim singuri“².

Din cauza limitelor poziției sale de clasă, cu toată lupta patriotică pe care a dus-o și cu toată dorința-i sinceră de a desăvârși unirea și de a reforma societatea românească, Cuza a așteptat însă deseori ca împrejurările din afară, jocul complicat al diplomației europene, să-i dea prilejul să treacă la fapte. De aceea el a preferat să realizeze desăvârșirea unirii cu „asentimentul Europei și în mijlocul ordinei și al legalității“³. Pentru a grăbi această operă, Cuza a întreprins în septembrie 1860 și o vizită la Constantinopol, spre a-l convinge pe sultan să recunoască Unirea Principatelor.

Vizita la Constantinopol a constituit, desigur, un succes pentru domnul unirii, succes care a fost — cum spunea Cuza — în primul rînd „al țării“⁴. A trebuit să treacă însă un an de la această vizită pentru ca cerințele juste ale poporului român să fie satisfăcute. În acest răstimp, Cuza a stăruit insistent pe lângă sultan să aprobe unirea completă, fapt obținut abia în noiembrie 1861. În felul acesta, datorită sprijinului constant și entuziast dat de masele ideii de unire, precum și neobositei activități diplomatice a lui Alexandru Ioan Cuza și a sfătuitoarelor săi pe plan extern, unirea deplină a fost, pînă la urmă, cucerită⁵. De aceea cu drept cuvînt, în proclamația sa către poporul român din 11 decembrie 1861, Alexandru Ioan Cuza, vestind în mod oficial realizarea unirii depline pe plan administrativ, avea să declare: „În zilele de 5 și 24 ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întrunit speranțele voastre într-un singur domn; alesul nostru vă dă astăzi o singură Romînie“⁶. Într-adevăr, în etapa luptei pentru desăvârșirea unirii, Cuza are un merit personal deosebit. Dîndu-și seama de dorința și aspirațiile naționale ale poporului său, Cuza a știut, în toată perioada dintre 24 ianuarie 1859 și 24 ianuarie 1862, să ocolească cu mult tact și prudență orice acțiune și primejdie care ar fi putut duce la anularea unirii. În proclamația sa din 11 decembrie 1861, Cuza prezintă unirea ca un rezultat al luptei poporului român și nu ca un dar al puterilor europene.

¹ Cf. Dan Borindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea unirii (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 431.

² R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 326—327; cf. și Dan Borindei, *op. cit.*, p. 441—442.

³ Cf. Dan Borindei, *op. cit.*, p. 431.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 40.

⁵ Vezi în această privință unele aspecte în studiile ample și documentate ale lui N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui A.I. Cuza*, și Dan Borindei, *op. cit.*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 387—412, și, respectiv, 413—419.

⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 224.

Obținută prin lupta dîrză a maselor populare și prin eforturile lui Alexandru Ioan Cuza ca și ale altor luptători progresiști, unirea definitivă a marcat un moment important în dezvoltarea istorică a statului național român.

*

Rolul progresist al lui Cuza constă însă nu numai în lupta și strădaniile sale pentru desăvîrșirea Unirii Principatelor, ci și în elaborarea de legi și în crearea de instituții care aveau să schimbe organizarea statului și să creeze România modernă. Pătruns de un puternic patriotism pentru țara și poporul său și sprijinindu-se pe un grup de personalități înaintate în frunte cu Mihail Kogălniceanu, Cuza a acționat în direcția înlăptuirii unor reforme progresiste și democratice. Încă cu un an înainte de desăvîrșirea unirii, Cuza considera că „ar socoti de cetățean rău“ pe acela care „s-ar ține astăzi de lături“ sau care, „mișcat de un interes meschin, ar cuteza a pune piedici lucrării noastre comune“ care trebuie să ducă la „înaintarea și binele scumpei noastre patrii“. „România — continua el — e ostenită de încercări zadarnice, fără țel, fără folos... Ea voiește să pășească înainte și să dea semne de viață“¹.

Doi ani mai tîrziu, cu prilejul discursului din 24 ianuarie 1862, Cuza avea să declare, de asemenea, următoarele: „Astăzi statul nostru s-a așezat pe o temelie mai întinsă. O eră nouă ni s-a deschis. Sosiți la acest stadiu al viitorului nostru... trebuie să punem toată activitatea noastră într-o comună conlucrare pentru dezvoltarea morală și materială a României“².

Cuza era ferm convins că Principatele trebuie să capete instituții care să garanteze înflorirea economiei și culturii pe temeiuri cu totul noi. De aceea el considera că „progresul și legalitatea“ trebuie să devină „deviza“ tuturor celor chemați să conducă țara, deoarece ele constituiau, după părerea sa, „cele mai sigure mijloace pentru consolidarea poporului român“. Personal ținea să asigure pe cei care îi dăduseră mandatul de domnitor că „va fi neadormit pentru a ajunge la ținta constantă a tuturor aspirațiilor legitime ale țării“, pentru a „întemeia astfel fericirea României“³.

Cuza a fost un domnitor cu vederi progresiste și el a pus mult zel pentru a instaura în țară, în sectoarele vieții economice, sociale, politice și culturale, spiritul de muncă, de dreptate, ordine și disciplină. Era un adversar hotărît al nepăsării în muncă, al abuzurilor funcționarilor și lipsei de punctualitate. De aceea în toate împrejurările el a simțit o adevărată repulsie față de vechiul regim al privilegiilor, abuzurilor și hatîrurilor feudale. Pornind de la aceste convingeri progresiste, Cuza avea să declare că în era nouă pe care o trăia țara ar dori „ca nici mă-

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 11—12.

² *Ibidem*, p. 64—65.

³ *Ibidem*, p. 56—57.

car cuvîntul de abuz să nu mai existe“¹, iar punctualitatea „să devie regula noastră nestrămutată“². În ceea ce privește „ordinea“ și „legalitatea“, Cuza le considera ca fiind „două neapărate condiții ale prosperității publice“³. În legătură cu aceasta, ținem să subliniem faptul că în concepția și vederile sale, deși „ordinea și legalitatea“ se limitau la un cadru strîmt, exclusiv burghez, totuși Cuza arăta că cu cît „cineva este pus mai sus, cu atît mai mult el trebuie să respecte legea și să fie pedepsit mai aspru cînd nu o păzește“⁴. Cu alte cuvinte, el nu înțelegea ca în aplicarea legilor să existe măsuri diferite, unele mai ușoare pentru asupritori și altele mai aspre pentru cei asupriți. Cu același prilej, Cuza avea să declare că națiunea i-a „delegat suveranitatea“ nu ca să aibă „două măsuri“, în care să permită unora „toată licența“, iar „celorlalți să nu le dăm măcar dreptatea“⁵.

Domnitor cu idei înaintate, Cuza n-a putut rămîne indiferent la modul cum evolua țara. De aceea, încă din primul an al domniei sale, dîndu-și seama de risipa, abuzurile și haosul ce existau în domeniul finanțelor țării, el își manifestă dorința ca „regula cea mai perfectă și cumpănirea cea mai dreaptă să se stabileze numaidecît între venituri și cheltuieli“⁶. El considera necesar să atragă atenția că pentru a înlătura jaful și camăta trebuie să se înființeze o singură bancă, aceea a Ministerului de Finanțe, care să poată fixa un buget autentic „în care țara întreagă să poată vedea dintr-o singură ochire starea sa ade-vărată“⁷.

În timpul domniei lui Cuza s-au contractat o serie de împrumuturi externe care au ușurat pătrunderea capitalurilor străine în țară. Dar, pentru a nu greși, noi trebuie să judecăm asemenea acte numai în raport cu condițiile obiective de ordin economic, social și politic, existente în epoca dată. Cuza, însuși, înțelegea întrebuintarea împrumuturilor numai în scopuri care să ducă la „dezvoltarea prosperității publice“, considerată de el ca fiind „țelul pe care ni-l propunem și la care trebuie să ajungem numaidecît“⁸. De altfel, vorbind de împrumuturi, el avea să declare următoarele: „Departee de noi de a împinge țara pe o cale de împrumuturi nesfîrșite“. „Noi nu ne vom împrumuta — adăuga el — decît pentru a putea învinge greutățile de față, lăsate nouă de tristele împrejurări ale trecutului, și mai cu seamă pentru... a pune în mișcare toate trebile țării, care se află în cea mai ticăloasă amorțire“⁹. Însuflețit de marile transformări economice și sociale din a doua jumătate a secolul al XIX-lea și năzuind „să ridice neamul românesc la

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 28.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 46.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 47.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ *Ibidem*, p. 13.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

locul ce i se cuvine"¹, Cuza spunea că sînt multe de creat în țară : „Avem a întemeia creditul nostru public, a deschide drumuri, a face poduri, a împodobi și a sănătăți orașele, a lărgi porturile, a înflori comerțul, a încuraja industria, a întări armata, a săpa canaluri, a întinde linii de drum de fier pe suprafața pămîntului nostru pentru înlesnirea comunicărilor și, într-un cuvînt, a dezvolta toate stabilimentele publice“². Asemenea sarcini aveau un caracter progresist pentru epoca respectivă și, o dată puse în practică, ele ar fi putut duce la propășirea economică a Romîniei. Aceasta cu atît mai mult cu cît Cuza năzuia ca „lucrurile ce s-ar întreprinde în folosul obștească“³ să fie executate numai „supt privegherea statului“ pentru a înlătura orice abuzuri din partea capitaliștilor și antreprenorilor particulari. Deși considera că „aceste cheltuieli, cînd sînt bine făcute, sînt roditoare, căci ele aduc un folos vederat nației“⁴, el n-a putut depăși concepția și limitele unor luptători burghezi mai înaintați. Cu toate acestea, Cuza n-a urmărit să trăiască din sudoarea poporului și nici n-a căutat să se îmbogățească și să adune sute de milioane pentru a le depune la băncile străine, așa cum a procedat monarhia prusacă în cei peste 80 de ani de dominație în țara noastră. Cuza a folosit de la țară lista civilă, fixată la 60 000 galbeni anual, și a ieșit sărac din domnie⁵. Acest domnitor a luptat ca în țară să predomine spiritul de libertate, egalitate și de „propășire“ care să ducă la „binele și fericirea obștească“⁶.

În strînsă legătură cu aceste preocupări se cuvine să scoatem în evidență faptul că, în timpul domniei sale, Cuza a țintit nu numai la ridicarea economică a țării, dar și la ridicarea culturală a poporului său. Pînă și în executarea unor lucrări publice de către unii întreprinzători străini el vedea nu numai „dezvoltarea prosperității publice“, ci și „un alt avantajiu“, un fel de „școală practică“ pentru romîni, la care să se formeze, cum spunea el, „o mulțime de arhitecți, de ingineri și de constructori pe cari nu vom mai avea nevoie de a-i trimite cu mari cheltuieli în străinătate ca să-și capete instrucție“⁷. În această direcție, Cuza ținea să remarce că școlile romînești, deși există de 27 de ani, „nu au realizat nicicum sperările nației“. O cauză importantă a acestei stagnări el o vedea și în faptul că „noi am prea căutat a imita aceea ce se petrece în alte țări, pregătind oameni pentru profesii liberale“⁸. Văzînd în educația poporului cele mai bune garanții de progres și de patriotism, el arăta că Romînia, spre deosebire de alte țări, „are și alte nevoi, ce îi sînt speciale și la care a sosit timpul ca să ne gîndim“⁹. Pornind de la nevoile concrete și specifice ale Principatelor,

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 36.

² *Ibidem*, p. 14.

³ *Ibidem*, p. 21.

⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁵ Cf. Petru Rășcanu, *Cuza-Vodă*, București, 1909, p. 71; cf. M. Savel, *op. cit.*, p. 7.

⁶ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 22.

Cuza considera că sistemul total de învățatură trebuie „să fie mai mult și mai special apropiat trebuințelor și naturii românilor decît imitat fără nici o chibzuire din cutare sau cutare instituție străină“¹. În legătură cu această problemă, el arăta că instrucțiunea publică trebuie să fie „pusă în deosebitele sale graduri la îndemîna tuturor claselor“², în așa fel ca „fiecare locuitor să știe în curînd a scrie și a ceti“³. Cuza era încredințat că, dacă „o instituție superioară... ni este folositoare, instrucția elementară și primară ni este neapărată spre a răspîndi o viață nouă în toată țara“⁴. Într-adevăr, în vremea lui s-a introdus învățămîntul primar obligatoriu și gratuit, au luat ființă universitățile din Iași și București și tot atunci s-au creat premisele înființării „Societății Academice“⁵ de mai tîrziu.

Acestor idei progresiste. Alexandru Ioan Cuza a încercat să le dea viață în cursul domniei sale. Se ridică însă întrebarea, și aceasta în mod firesc, de ce Cuza, care a nutrit asemenea idei înaintate pentru epoca sa, nu le-a dus pe toate la îndeplinire. Răspunsul la această întrebare constă în limitele concepției sale de clasă și mai ales în aceea că nici nu s-a încheiat bine anul unirii, 1859, și Cuza s-a văzut pus în fața discordiilor și a luptelor dintre partidele politice⁶. Acum este îndeobște cunoscut faptul că întreaga sa domnie a fost neconținut zbu-ciumată de aceste lupte. De aceea pe bună dreptate s-a spus că în 1873 Alexandru Ioan Cuza „n-a murit de năcaz pentru căderea lui ci de suprema deznădejde a unui om care văzuse că toate silințele sale, întovărășite și de atîta iertare, n-au putut preface societatea romînească într-o singură falangă pentru urmărirea aceluiași ideal“⁷. Era și greu de realizat acest lucru în condițiile unei societăți împărțită în clase antagoniste și bazată pe exploatare, în condițiile în care burghezia și moșierimea nu urmăreau decît scopuri de îmbogățire pe spinarea celor de jos.

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 23.

² *Ibidem*, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 23.

⁴ *Ibidem*, p. 22—23.

⁵ Vezi Dan Berindei, *Proiecte de înființare a unei Societăți Academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., 1961, p. 203—233.

⁶ Modul cum privea el partidele politice reiese din relatarea lui Bolintineanu: „Pusem în voi, liberali, oameni de la 1848, toate speranțele mele spre mîntuirea rezelor țării. Voiți a da libertatea celor cinci milioane de romîni, clăcași, la o clasă de oameni cari rapînd libertățile interioare ale patriei n-au știut a-i da în schimb nici cel puțin întărirea naționalității. Acea castă este moartă, pe ea nu mă pot sprijini: viața fuge de moarte. Pe străini nu mă pot sprijini prea mult și alături de voința nației, căci interesele Europei trec la ei asupra intereselor țării mele. În țară nu mă rezemam decît pe partida cea mai jună, aceea care are mai multă viață și generozitate. Astfel mă sprijinirăți voi, încît astăzi, ca să nu compromit armonia, să fiu nevoit a alerga din nou la casta care nu mai are nimic în viitor“ (D. Bolintineanu, *Cuza-Vodă și oamenii săi. Memoriu istoric*, ed. 4, București, 1870, p. 42—43).

⁷ N. Iorga, *Spiritul public și literatura în epoca unirii*, București, 1915, p. 24—25.

În ciuda tuturor piedicilor ce i-au stat în cale, Alexandru Ioan Cuza n-a fost însă omul care să cedeze ușor în fața rezolvării unor probleme care frământau societatea românească și pe care el ar fi dorit să le ducă la îndeplinire. Înainte de înfăptuirea reformei agrare, numele lui e legat de secularizarea averilor mănăstirești. Buzuindu-se pe sprijinul energetic al lui Mihail Kogălniceanu, Cuza a secularizat averile mănăstirești, și în felul acesta o pătrime din pământul țării, stăpinit până atunci de călugării greci, intra în patrimoniul național. Venituri care se urcau la jumătate din bugetul țării nu mai aveau să se scurgă peste hotare în fiecare an¹. Astfel, în 1863, s-a rezolvat cu bine una din problemele cele mai grele și mai complicate care s-au pus noului stat național².

Dar, pe măsura scurgerii timpului, în concepția lui Cuza aveau să se contureze tot mai clar ideile sale cu privire la înțietatea reformelor social-economice, și îndeosebi a reformei agrare ca forță importantă în întărirea statului național român. Tissot, consulul francez de la Iași, relatează că, vorbind despre țărănime, Cuza i-a spus: „Aceasta îi forța activă a statului. Ceilalți nu înseamnă nimic și, în ziua când ar face încercarea de a mă răsturna, aş avea trei milioane de țărani cu mine“³. Într-adevăr, cu toată opoziția îndirjită a moșierilor, Cuza nu s-a descurajat în fața lor. Încă din primul an al domniei, el a căutat să atragă atenția asupra îngrijorătoarei situații a țărănimii clăcașe, cerind emanciparea ei din iobăgie și împrumutarea cu pământ. Cu ocazia mesajului din 6 decembrie 1859, Cuza arăta că „de agricultură se leagă o chestie foarte grea, chestia țăranilor și a proprietății“. Cu același prilej el ținuse să precizeze că, cu toată greutatea ei, „această chestie trebuie să fie hotărâtă, și va fi“⁴. Și Cuza s-a ținut de cuvânt. În perioada care a premers decretul din 14 august 1864, el s-a străduit, împreună cu Mihail Kogălniceanu, să ducă la îndeplinire „marea făgăduință dată muncitorilor de pământ“⁵. Într-o cuvîntare rostită la 6 ianuarie 1861, Cuza sublinia faptul că problema agrară, deși „este plină de frici pentru unii și plină de nerăbdare pentru alții“, a ajuns într-un asemenea stadiu încît este nevoie „să se dezlege cît mai curînd“. El își exprima dorința că se va „ajunge la o soluție dreaptă“ în rezolvarea ei și mai nădăjduia că proprietarii vor înțelege să „sacrifice interesul privat pentru interesul țării“⁶.

Speranțele lui Cuza în „înțelegerea“ proprietarilor aveau să se spulbere repede, mai ales cu prilejul discutării în adunare a proiectului de lege rurală pe care-l elaborase împreună cu Kogălniceanu. Convins că

¹ Considerații mai ample vezi la C. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în „Studii“, 1959, nr. 2, p. 149—156.

² Cf. Andrei Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat, în 90 de ani de viață academică în țara noastră*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1956, p. 97.

³ Cf. Dumitru Hîncu, *Kogălniceanu*, București, Edit. tineretului, 1960, p. 249.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 26—27.

⁵ *Ibidem*, p. 113.

⁶ *Ibidem*, p. 54—55.

nu se mai poate merge mai departe dacă „cel mai puternic element, țărănimea — cum zicea el —, este jefuit și speculat de arendași și proprietari“¹, Cuza a început să se gândească și la alte mijloace pentru rezolvarea problemei agrare. Domnitorul Cuza se gândea la o reformă prin care „clăcașii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni pârțicica lor de pămînt în plină proprietate“². Prin urmare, el era pătruns de credința că țăranul clăcaș trebuie să devină un cetățean în toată puterea cuvîntului. Aceasta era dorința lui Cuza, dar împrejurările sociale și politice l-au împiedicat să-și pună în aplicare în întregime planul pe care și-l făurise. Cu toate acestea, el avea să continue lupta cu boierimea conservatoare.

Lupta și frământările țărănimii au constituit cauza principală care l-au determinat pe domnitor să respingă cu atîta hotărîre proiectul reacționar de lege rurală, elaborat de conservatori. „Proiectul de lege rurală votat de onorabila adunare în sesiunea din anul 1862 — spunea Cuza — nu l-am putut sancționa, fiindcă el nu corespundea la condițiunile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pămînt“³.

Dîndu-și seama că nu poate realiza nimic pentru țară dacă lasă interesele ei pe seama partidelor politice, Alexandru Ioan Cuza s-a hotărît atunci să intre direct în acțiune și să impună reformele de care țara avea nevoie, și, în primul rînd reforma agrară. Între timp el avusese posibilitatea să constate că balanța înclină în cele din urmă de partea actelor de forță și nu de partea amînărilor și a mersului în zigzag. Se mai convinsese, de asemenea, că opoziția și partizanii vechiului regim așteptau salvarea numai de la anarhie și dezordini, de la confuzie și intervenție străină.

Față de rezistența întîmpinată din partea partidelor politice, Cuza și-a dat seama că altă soluție nu există decît aceea „de a apela la națiune“⁴. Această situație o confirmă foarte mulți istorici, care arată că, atunci cînd judecăm acest act al lui Cuza, nu trebuie să uităm că „lovitura de stat devenise inevitabilă datorită atitudinii partidelor politice“⁵. Chiar și N. Kretzulescu, fostul prim-ministru al lui Cuza, arată că o lovitură de stat „devenise o necesitate publică“⁶. De aceea pe bună dreptate s-a subliniat, la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale din 24 ianuarie 1959, că, „în fața impotrivirii monstruoasei coaliții, Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu n-au putut înfăptui reforma agrară decît pe calea unei lovituri de stat“⁷.

În proclamația ce făcea cunoscut plebiscitul, Cuza anunța că supune poporului noua lege electorală, respinsă de adunare, și un proiect de

¹ Cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 23.

² *Mesaje, proclamații etc.*, p. 113.

³ *Ibidem*, p. 107.

⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁵ Paul Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930, p. 5—6.

⁶ N. Kretzulescu, *11/23 februarie 1866*, București, 1866, p. 10—11.

⁷ Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea țărilor romine*, în „Studii“, 1959, nr. 1, p. 14.

statut care să dezvolte dispozițiile convenției din 1858. El spunea : „Românilor, voi sînteți acum chemați a da un vot hotărîtor“¹. Poporul a răspuns cu însuflețire la chemarea domnitorului și a sancționat noua lege electorală în ziua de 14 mai 1864. Din 683 928 de cetățeni care au luat parte la vot, numai o minoritate de 1 307 s-au rostit „Nu“, iar 50 232 s-au abținut². Lovitura de stat a produs un entuziasm de nedescris în rîndul maselor populare. Prin lovitura de la 2 mai 1864 și prin organizarea plebiscitului, Cuza a reușit să lovească în casta privilegiatilor, în acea „oligarhie turburătoare“ pe care a înlocuit-o, cel puțin temporar, cu o reprezentanță mai largă și mai progresistă³.

Dar lovitura de stat, oricîte alte urmări însemnate ar fi avut asupra situației interne și externe a țării, fusese determinată în primul rînd de necesitatea înlăturării reformei agrare, care „fusese cuiul în jurul căruia se învîrtise toată domnia lui Cuza-Vodă“⁴.

După lovitura de stat de la 2 mai 1864, Cuza și guvernul său, condus de Kogălniceanu, au reușit să promulge legea rurală, care a fost decretată la 14 august 1864 și a intrat în vigoare la 23 aprilie 1865. Deși reforma oglindește limitele de clasă ale lui Cuza și Kogălniceanu sau „limitele pozițiilor unor democrați burghezi“⁵, ea a avut totuși un rol progresist pentru epoca dată, deoarece a contribuit la restrîngerea relațiilor feudale, la dezvoltarea mai largă a forțelor de producție și a noilor relații capitaliste⁶.

După reforma agrară, popularitatea lui Cuza a crescut foarte mult. În călătoria pe care el a întreprins-o în Moldova în august și septembrie 1864, i s-a făcut o adevărată primire triumfală. La fiecare stație de poștă, ca și în fiecare oraș, „mii de țărani alergau să mulțumească cu lacrimile în ochi marelui lor părinte și binefăcător“⁷. La 8 și 9 septembrie, cînd el a sosit la Ruginoasa, au venit de asemenea circa 6 000 de țărani din județele Moldovei de sus ca să-i mulțumească. Cuza a venit în mijlocul lor, le-a talmăcit legea rurală și i-a sfătuit „să fie oameni de bună rînduială și de o îndoită hărnicie, fiind în adevăr liberi pe munca lor“⁸.

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 114.

² Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 395—396.

³ Într-adevăr, în noiembrie 1864, după noua lege electorală, s-au ales în adunare și 20 de deputați țărani (cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 29).

⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 412.

⁵ Cf. Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea țărilor române*, în „Studii“, 1959, nr. 1, p. 13.

⁶ În legătură cu reforma agrară din 1864, vezi I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. I, București, 1956, p. 83—145; vezi și Andrei Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, în *op. cit.*, p. 98—103; Matei D. Vlad, *Despre cauzele economice și sociale ale răscoalelor țărănești din 1907 în România*, în „Buletinul Academiei Militare“, București, 1957, p. 6—9.

⁷ Cf. Petru Rășcanu, *Cuza-Vodă, în Unirea — 24 ianuarie 1859*. București, 1909, p. 52.

⁸ *Ibidem*.

Monstruoasa coaliție, zdrobită în încercările ei de subminare a reformei agrare, și-a intensificat eforturile în vederea înlăturării lui Cuza. I. G. Valentineanu scrie în memoriile sale că „cu cât popularitatea lui Cuza-Vodă se mărea, mai ales în urma mărețelor acte săvârșite ca domn al românilor, cu atât conspirațiunea ocultă lucra din răsuputeri pentru ajungerea scopului ei de răsturnare“¹. În iunie 1865, membrii acestei conjurații, în care intrau cei mai de seamă fruntași politici ai partidului liberal și conservator, au înființat un fel de comitet, zis și „central“. Membrii acestui comitet au semnat un pact trădător prin care se angajau să lupte pentru răsturnarea lui Cuza prin orice mijloace, chiar prin asasinare, și aducerea în locul lui a unui prinț străin. Concomitent cu acest pact, monstruoasa coaliție a început campania de calomnii cu privire la personalitatea și la domnia lui Cuza, cu scopul de a-l discredita și de a pregăti opinia publică în vederea actului trădător de la 11 februarie 1866. Astfel, Ion Brătianu, care în ședința Camerei din 11 februarie 1863 se ridicase chiar numai împotriva discutării problemei agrare, în 1865 o atacă cu inverșunare, susținând că aceasta este „o lege care schimbă din culme pînă în temelii toată economia producerii țării“².

În ura lor față de domnitor și de reformele sale, complotiștii au alergat la străinii și dușmanii țării, făcînd cauză comună cu ei, cerîndu-le sprijin și asociîndu-i la acțiunea lor trădătoare. Un rol cu totul nefast și reacționar în această privință l-a avut I. C. Brătianu, autorul principal al trădării de la 11 februarie 1866³ și acela care a atacat pe Cuza cu „o violență intenționat injustă și răuvoitoare“⁴. Ion Brătianu a găsit unii susținători în cercurile reacționare din Europa, potrivnice domnitorului Cuza. Astfel, pentru a da un singur exemplu, istoricul francez, François Lenormant, într-un studiu apărut chiar în timpul domniei lui Cuza, în 1864, îi atribuia acestuia calificativul de „despot“. Acest istoric protestează, între altele, împotriva lui Cuza că „a făcut să izbucnească problema agrară într-un mod foarte grav și a provocat lupta țăranilor contra proprietarilor, a săracilor contra bogaților“⁵.

Concomitent cu aceste atacuri, îndreptate direct împotriva lui Cuza, complotiștii, nefiind siguri de rezultat, au început să propage ideea falsă că poporul dorește detronarea. Ei au mers pînă acolo, încît au ajuns să afirme despre domnia lui Cuza că adusesse țara într-o asemenea stare încît, chipurile, „cuțitul ajunsese la os, trebuia ca poporul să dea țipătul de durere și de disperare“⁶. Desigur că în concepția lor poporul se redu-

¹ I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegera, detronarea și înmormîntarea lui Cuza-Vodă, 1859, 1866, 1873*, București, 1898, p. 105.

² Ion Brătianu, *Reflessiuni asupra situațiunii etc.*, București, 1865, p. 31—32; vezi și Jean Brătianu, *Le panslavisme, le prince Cuza, la Roumanie — la Russie*, Paris, 1866.

³ Cf. Paul Henry, *op. cit.*, p. 2.

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ François Lenormant, *Les principautés danubiennes et le prince Couza*, Paris, 1864, p. 268.

⁶ „Revoluțiunea“ de la 11 februarie, București, 1867, p. I, col. I, p. 6.

cea numai la acel mănunchi de politicieni ce unelteau la viața domnitorului Cuza. Aceasta rezultă din înseși spusele lor. Se știe că, în dispărarea lor, conjurații au reușit să atragă de partea lor și câțiva ofițeri superiori. Întâlnirea acestor ofițeri cu reprezentanții monstruoasei coaliții este apreciată de autorul unei broșuri anonime, broșură îndreptată împotriva lui Cuza, ca fiind o întâlnire cu poporul. Iată cum descrie acest autor întâlnirea respectivă : „Ei (adică ofițerii trădători. — M. V.) s-au întrunit cu membrii comitetului central, prin urmare cu poporul, cu frații lor, și au început să lucreze pentru răsturnare, pentru libertate, pentru independență“¹. Același autor merge până acolo, încât consideră noaptea de 10 spre 11 februarie ca „o noapte cu totul altfel decât nopțile celelalte“², ca „momentul cel mai mare de abnegare și de patriotism“³.

În legătură cu aceasta se cuvine să precizăm aici că la 11 februarie 1866 nici măcar soldații care au participat la această acțiune n-au avut idee de ce „doi-trei șefi ai lor îi scotea din cazarme și îi conducea pe la trei ore din noapte pe piețele Bucureștilor“⁴. Însuși I. G. Valentineanu, care era șeful poliției secrete a lui Cuza, arată după 32 de ani că, „dacă coalițiunea nu ar fi câștigat o parte din ofițerii superiori care făceau parte din garnizoana palatului, desigur că manoperile lor și mijloacele ei de răsturnare n-ar fi reușit decât numai printr-o abdicare voluntară a domnitorului, căci întreaga armată, ca și poporul, nici nu visau la revoluțiune“⁵. La rîndul său, N. Kretzulescu, fostul prim-ministru al lui Cuza, la șase luni după această trădare, scria plin de indignare : „...Eu caut să găsesc acel popor... și nu găsesc decât vreo 15 foști miniștri care s-au succedat la putere, rînduri-rînduri, sub Vodă-Cuza, și care au fost capii călcării și câțiva ofițeri din garnizoana Bucureștilor“⁶. De altfel, cu prilejul așa-numitului plebiscit „fulger“ înscenat de coaliția burghezo-moșierească la 30 martie 1866, pentru a justifica aducerea lui Carol I, poporul și-a arătat nemulțumirea față de noul domnitor. Numeroși cetățeni au votat contra, iar alții și-au manifestat ura prin neprezentarea la vot. Manifestări ale maselor populare împotriva lui Carol au răbufnit cu o deosebită forță în momentul sosirii lui în țară⁷. Acest lucru s-a văzut și mulți ani mai târziu, cînd Cuza nici nu mai era în viață. Astfel, în timpul răscoalei din 1888, țăraniii strigau „Jos Carol ! Trăiască Cuza !“⁸. În ceea ce privește armata, menționăm că, la cîteva zile după aducerea în țară a lui Carol, un număr de circa

¹ „Revoluțiunea“ de la 11 februarie, București, 1867, p. I. col. I., p. 6.

² *Ibidem*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ N. Kretzulescu, 11/23 februarie 1866, p. 4—5.

⁵ I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza-Vodă, 1859, 1866, 1873*, p. 105.

⁶ N. Kretzulescu, 11/23 februarie 1866, p. 3—4.

⁷ Vezi în această privință V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1956; vezi și Gh. Georgescu-Buzău, *24 Ianuarie 1859 — Unirea Țării Românești cu Moldova*, București, S.R.S.C., 1959, p. 84—88; vezi și Gh. Tuțu și Mircea Popa, *Hohenzollernii în România*, București Edit. politică, 1962, p. 6—7.

⁸ *Documentele răscoalei țărănilor din 1888*, București, 1950, p. 271.

130 de ofițeri i-au înaintat acestuia un protest, în numele ofițerilor garnizoanei București, prin care arătau că, „cu prilejul evenimentelor ce s-au produs la noi la 11 februarie, mai mulți ofițeri au nesocotit onoarea militară și datoriile lor cele mai sfinte“¹. Totodată ei mai cereau regelui de „a nu tolera ca mișelia cîtorva (ofițeri. — M. V.) să planeze ca o pată neștearsă pe întreaga noastră armată, care respinge o asemenea solidaritate și protestă de nevinovăția ei“². Desigur că regele Carol I n-a văzut în acest protest decît „o infracțiune la legea militară“ și a găsit necesar să atragă atenția că „datoria soldaților este de a susține tronul și persoana prințului lor și de a nu se ocupa de politică“³. Prin aceasta se trasa, de fapt, linia pe care trebuia s-o adopte și s-o urmeze armata, o linie de slujire docilă, cu gloanțe și cu tunuri, a regimului burghezo-moșieresc și a monarhiei prusace, așa cum s-a întîmplat cu prilejul marilor răscoale țărănești din 1888 și 1907.

După ridicarea sa din palatul domnesc, Alexandru Ioan Cuza, escortat de unii din conjurați și de cîțiva ofițeri, a fost dus în casa lui Ciocîrlan și după aceea în palatul de la Cotroceni. În acest timp i s-au făcut mai multe propuneri de ajutor pentru a-și recîștiga tronul. Alexandru Ioan Cuza, care, deși demis, ar fi putut oricînd să răstoarne prin simpatiile ce le păstra în țară toate planurile trădătorilor, a avut totuși o ținută demnă și mîndră. Cînd consulul Franței, François Tillos, i-a făcut propunerea să-l ajute să-și reocupe tronul, Cuza i-a răspuns: „Eu sînt om din popor, domnule consul. Poporul m-a ales domn, poporul m-a detronat. Prin urmare, tot ce a făcut poporul, bine a făcut“⁴. Cuza nu înțelesese atunci că nu fusese răsturnat de popor, ci de monstruoasa coalitție burghezo-moșierească. Dar și atunci cînd a fost înștiințat de către soția sa că „armata nu se solidarizează întregă cu conjurații și că un singur cuvînt așteaptă de la domnitorul lor spre a-l reîntrona“⁵, Cuza a răspuns: „...Niciodată nu voi face vărsare de sînge pentru a-mi recăpăta tronul“⁶.

În zorii zilei de 13 februarie 1866, complotiștii, care pregătiseră deja expulzarea din țară a lui Cuza, l-au dus spre Transilvania. Aici, cînd să păsească peste graniță, a mai privit o dată pămîntul ce-i fusese atît de scump, ca și cum o presimțire îi spunea că n-are să-l mai vadă. După aceea a îmbrățișat santinela romînă, aducînd astfel un ultim salut țării sale.

Plecînd departe de ai săi, Alexandru Ioan Cuza lăsa în urma lui o Romînie unită și autonomă, o țară ridicată pe baze moderne, în care se înfăptuiseră multe reforme cu caracter progresist și democratic, care,

¹ I. G. Valentinianu, *op. cit.*, p. 115—116.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 117.

⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵ Cf. Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, ed. II, București, f.a., p. 190.

⁶ *Ibidem*, p. 191.

cu toate limitele lor, au contribuit la consolidarea bazelor noi societăți capitaliste ce luase naștere în România.

Din cauza opoziției monstruoasei coaliții și a lui Carol I, Cuza nu s-a mai putut reîntoarce niciodată în patria sa, deși țărani îl așteptau ca pe un adevărat liberator, mai ales că moșierii căutau să eludeze prevederile legii agrare date de Cuza.

La șapte ani după expulzarea din țară, Alexandru Ioan Cuza își trăia ultimele zile în Germania. Răcind greu în timpul unei călătorii în drum de la Florența spre orașul Heidelberg, unde plecase să-și caute sănătatea, el a căzut la pat și a murit în ziua de 5 iunie 1873. Astfel s-a încheiat viața domnitorului Cuza, o viață plină de roade și fapte mari pentru țară, care nu a fost liniștită și nici lipsită de adversități.

Rămășițele sale pămîntești, după multe greutăți întimpinate de soția sa, au fost aduse în patrie și înmormîntate la biserica din satul Ruginoasa. Cu acest prilej, cu toate măsurile de restricție luate de guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu și de către prințul Carol I, la Ruginoasa au venit mii de țărani din toate colțurile țării pentru a aduce un ultim omagiu fostului domnitor. Mulți dintre ei, din cauza restricțiilor amintite, au fost nevoiți să călătorească ascunși pe sub vagoanele trenului pentru a sosi la înmormîntare.

Correspondentul ziarului francez „Le Monde Illustré”, relatînd marea durere ce cuprinsese țărănimea romînă la moartea lui Cuza, scrie într-un număr din august 1873 că „din toate părțile Romîniei, cu tot zelul nelocalul lui desfășurat de jandarmii prințului de Hohenzollern, țărani și-au părăsit munca cîmpului pentru a veni să salute în trecere coșciugul dezrobitorului lor”¹. Correspondentul mai precizează că nu exagerează de loc „socotind la peste o sută de mii numărul celor de față care umpleau gara”. În momentul cînd sicriul a fost luat pe brațe de țărani ce trebuiau să-l ducă la biserică, s-a produs în mulțime o explozie de durere de nedescris. Același correspondent relatează că a văzut „mame aducîndu-și copiii să atingă coșciugul, țărani aspri îngenunchind și privind cu un aer dîrz galbena față a mortului, pe cînd o lacrimă brăzda fața lor pîrlită de soare; am văzut femei plîngînd în hohote și bătrîni cu trupul tremurător de vîrstă, cerînd să-i sprijine ca să vie să îngenunchie înaintea binefăcătorului lor”. Și pe bună dreptate se întreba acest corespondent: „Ce comentariu mai elocvent al unei domnii decît această durere a unui popor întreg!”².

Alexandru Ioan Cuza a fost domnitorul a cărui amintire a rămas neștearsă pînă astăzi în sufletul și în inima poporului nostru. El a întrupat lupta de veacuri a țărănimii romîne pentru pămînt contra acelor exploataitori pe care el i-a fixat cu numele de „ciocoi”. Un contemporan

¹ Vezi M. S a v e l, *op. cit.*, p. 160.

² *Ibidem*, p. 160—161.

a spus că domnitorul Cuza „avea simțăminte democratice și nu prea iubea așa-numita elită socială (boierimea), pentru că în ochii ei avea marele păcat originar de a nu fi făcut parte din înalta protipendadă“¹. În pofida tuturor legăturilor pe care le avea cu ea, Cuza a sfidat moșierimea, s-a luptat cu ea și a reușit, sprijinit de masele populare și de colaboratorul său intim, Mihail Kogălniceanu, să înfăptuiască împrăștierea, care a fost, de fapt, una din cele mai însemnate reforme ale sale. Cuza a fost domnitorul care a ascultat păsurile și suferințele țărănimii. Bolintineanu scrie în memoriile sale, și pe bună dreptate, că domnitorul Cuza „nu era străin în patria sa, cunoștea oamenii și lucrurile“; el „primea plîngerile tuturor, și orice om neîndreptățit de ministru afla încă la palat o protecție. Tronul nu era străin de popor în păsurile lui“².

Nutrind dragoste pentru poporul de jos³, el și-a atras în mod firesc împotrivirea moșierilor. În schimb, masele populare l-au iubit și au păstrat în inima lor amintirea domnitorului, devotat aspirațiilor lor⁴. Putem spune că Alexandru Ioan Cuza a fost ultimul domnitor pe care poporul, și îndeosebi țărănimea, l-a iubit cu adevărat.

Alexandru Ioan Cuza a fost, cum arată Bolintineanu, „expresia adevărată a epocii în care a trăit“. De aceasta și-a dat seama în primul rînd prietenul și colaboratorul său intim, Mihail Kogălniceanu, care avea să spună, cu prilejul discursului ținut la înmormîntare, că domnia lui Cuza „n-are trebuință de istoriograf“, deoarece „el singur și-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a făcut un stat, o societate, altă decît aceea ce i s-a fost dat cînd l-am proclamat domnitor“⁵. Aceleași motive îl mai îndreptăteau pe marele istoric și om de stat să declare că „nu greșelile lui l-au răsturnat, ci faptele cele mari“⁶.

Intr-adevăr, Alexandru Ioan Cuza a fost domnitorul care și-a adus contribuția și și-a pus pecetea personalității sale pe reformele săvîrșite în timpul domniei sale. Aceste reforme, care au întemeiat România modernă, îi asigură un loc important în istoria poporului nostru.

¹ N. Gane, *Amintiri (1848—1891)*, ed. Ion Șiadbei, Craiova, 1941, p. 81.

² D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 56—57.

³ Cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 6.

⁴ Vezi Tudor Vianu, *Literatura Unirii Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 49—53.

⁵ M. Savel, *op. cit.*, p. 149.

⁶ Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol II, p. 256; cf. și M. Savel, *op. cit.*, p. 149—150.